

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00460644 (O)

2012

Василь Стефаник.

МБЄ СЛОВО.

ОПОВІДАННЯ.

ЛЬВІВ, 1905.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКО - РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ,
зарєєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.

2р 80к

Збірка М. С. БОДИЯКА

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И 36484

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під керівництвом К. Боднарського.

И. 30546.

ДІТИ.

Поклав граблі коло себе, сів потім на межу, закурив люльку тай гадка гадку пошибала. А далі говорив на четверо гоний за голосно.

— Най я трошки спочину супокоєм, бо лиш дома вкажу си тай зараз дідови роботу найдут. Таки невістка, коби здорова, круть, верть тай зараз запіворит: Та бо ви не сидіт..

— А то Господь, шо над нами, видит, шо я лиш ногами перебираю. А руки, аді, як згребло, а вжем місяць не голенній, а до церькови вжем дорогу забув. У чім піду, коли все з плечий забрали?

По межи, по межи тай дідів голос цілим полем вандрував тай всі обертали ся в сторону за дідом. А він скаржив ся, не переставав.

— Ой, сьогодні такі діти. Але мене ще богу-дьякувати, з памьноти не вікинуло, я ще знаю, яку бесіду у нотаря мали-м. Сухенький був панок, з борідков тай він так роз'єзував синови. Дідови, каже, допоки єго живота, то має ему бути єго постіль, він має спати, він має вілежувати си,

аби і до схід сонця. А вже як, каже, єго на лаву покладете та землев припорпаєте, то ти тогди з лави на дідову постіль перебирай сп. А бабі, каже, має бути бабїна пічь, вона най си вігрїває, най си Богу молит, а як вже і обмиєте тай руки на вхрест складете та тогди най невістка вже лізе на пічь, бо вона її.

Осі́нний вітер грав ся сивим волосєм дідовим.

— Але коби нотарь дес вечером подивив си до хати. Син на постели, невістка на печи, а я з старов на земли, на солімці валєємо си. А цеж по правді, а де Бог є? У цих людий вже нема Бога, ой, нема...

Ще й головою казав, що нема Бога у молодпх людий.

— Здихайте старі, бо вам шкода лижки страви. Молочко поїдают, сирец поїдают, а ми як щенєта на них дивимо си. А я їм коровку дав, овечки дав, плуг дав, усе дав. Як люди дают та так і я дав. А сегодни вони вповідают, що ви старенькі, слабенькі тай їжте маленько. Отак нам уповідают наші діти.

Голос дїдів дрогонув тай дїд урвав бесїду.

— Тай поховают нас як пєів, бігме, чобота на ногу не покладут...

Громада бузьків спала на очерет і злопотїла крильми над дідом, аж спудив ся. В теплі краї збирали ся відлітати,

— Ого, вже осїнь. Отак, отак тай рїздво не забавит си...

— Але яке воно розумне, хоть птаха, лиш шо не говорят. Єму зле, и воно собі шукає лїпшого. В зимі нема жєби тай студїнь. А воно знає наперед. Не так як чоловік, шо мус свої три дни на місци коротати.

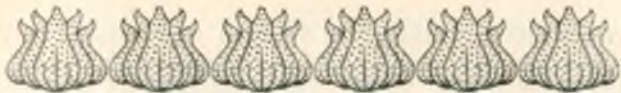
Встав з межі, сховав люльку, взяв граблі тай пустив ся до дому. Ще кілька разів обертав ся за бузьками. Тай станув.

— Ба, хто би мені, добрий, сказав, ци я ще з бабов дочкаю, аби їх назад видіти, як повернут си? Відай вже котрес із нас бриздне, відай уже бузьків не будемо видіти..

СИНЯ КНИЖЕЧКА.

Qтой Антін, що овде пияний викрикує на толоці, був все якийсь нещасливий. Все йшло йому з рук, а ніщо в руки. Купить корову, тай здохне, купить свиню, тай решетину дістане. За кождий раз отак.

Але як умерла йому жінка, а за нею і два хлопці, тай Антін як не той став. Пив, а пив, а пив; пропив букату поля, пропив город, а тепер хату продав. Продав хату, взяв собі від війта свиню книжку службову тай мав йти десь наймати ся, служби собі шукати.

Сидить отам пияний тай рахує, аби село чуло, кому продав поле, кому город, а кому хату.

„Продав тай авус! Не має тай решта! Не мо-о-в! Ей, коби дід мій та підвів си із гроба! Моспане, штири воли як слимузи, двацїть штири морги поля, хатї на цїле село! Все мав. А онука, адї!“

Показував селови спню внижечку.

„Ой, що та ще буду. За своє ню, ніхто до того рихту не має. А він мнї каже: мой, ґрунт прїсцев се! Печьгку прибывав тай картає! Е, я ще не таких вітів видїв“.

„Аби тобі так умирати легко, як мнї гезди легко!“

„Іду я з хати, гет цалком вже віхожу тай поцулував смі поріг тай іду. Не мов тай решта! Бий як пса від чужої хати! Можна — проши. Було мов, а тепер чуже. Віхожу на двір, а ліс шумит, словами говорит: вераи си, Антоне, до хати, верни си, мой!“

Антін бє ся обидвома кулаками в груди, аж гомін селом іде.

„Знаєте, туск такий прішов, шо раз туск! Вхожу назад до хати. Поспдїв, посидїв, тай віхожу — не мов, шо маю казати, коли не мов...“

„Аби так моїм ворогам конати, як міні було із свої хати віступати!“

„Віхожу я на двір тай ні, таки обмарило. Дзелений мох на хатї, траба би її пошивати. Камінь вода — не я тебе буду, небого, пошивати. Камінь, — аби камінь, тай розлук би си із жьплю!“

Антін по сїм слові гатить руками у землю, як у камінь.

„Сїв я на приспу. Ще небіжка мастила, а я глину тачками возив. Лиш хочу вєтати, а приспа не пускає, ступаю — не пускає. А менї жьплє, не жьплє, ні! Але таки гину... Спжу я та реву, так реву, якби з ні хто паси дер. Люди ззирают си на покаянїє“.

„Аді, отам коло воріт та піп проці казав. Увєє мир плакав. Порьидна, каже, жона була, працюнта...“

„Перевертайте си в гробі, небожьнта, бо-м лайдак. Пропив єм усе шо до нитки. І полотно пропив. Чуєи, Маріє, тай ти, Васильку, тай ти, Юрчику, тепер дьндя ме у рантухових сорочках ходити та Жидам води доносювати...“

Антін тепер показує на вітову хату.

„Але вітєха — добра жінка. Вінесла ми хлїб на дорогу, аби віт не видїв. Най пан Бог твоїм дітем годит, де си поступют. Най вам Бог усім дав лїшєє як мни...“

„На якій гатунок я маю на чужі приспі сидіти? Іду. Лиш поступив єм си, а вікна в плачъ. Заплакали, як маленькі діти. Ліс їм наповідає, а вони слозу за слозов просікают. Заплакала за мнов хата. Як дитина за мамов — так заплакала“.

„Обтер єм полов вікна, аби за мнов не плакали, бо дурно, тай віступив єм цалком“.

„Ой, легко, як каміня гризти. Темний сьвіт навперед мене...“

Антін обводить рукою довкола себе.

„Є ще гезди гроші, але буду пити. З нашими людьми напю си, з ними пустю. Най знают, як із села-м віходив.“

„Адї, в пазусї маю сину книжечку. Оце моя хата і мов поле і мої городи. Іду собі з нев на край сьвіта! Книжечка від цісаря, усюда маю двері втворені. Усюда. І по панах і по Жидах і по вські вірі!“

ЗАСІДАНЄ.

Радні поволн стягали ся до канцелярїї. Кожднїй, заки входив до хати, висїкав ся у сїнях, обтиравав нїс полою від кожуха і долонею ще доправляв. Отак кожднїй ішов межн людн. „Славайсу — На вікн слава“ таї сїдав на лавї, що стояла довкола хати.

Радннх було вже з половнна, старші снїдїли бляше до стола, а молодші трохи подальше. В кутї коло печн стоялн сїнннкн однн на другїм, а коло ннх чорна бляшана банька. То був шпнталь. То як раз або два разн до року напнсав лїкарь пнсьмо до громады, що того а того дня буде в селї, то вїїт клцкав до себе полїцннана Тому :

— Уже, небоже, муснш завтра прнхарнтн канцелярню, бо адї, прнїшло пнсьмо, шо дохторь прнїде. Обшуруеш трохн пїдлогу, посиленш пнском, розкладеш сїнннкн по пїдлозї, понакриваеш їх лентухамн, поналнваеш тої смердячої водн з банькн но кутах — таї очн заткаемо. Є прнпсє, шо шпнталь має бутн на холеру таї мус бутн!

Отак полїцай робнв раз або два разн до року з канцелярнї шпнталь. А як раднї потїм сходнлн ся на раду, то всї пчнхалн і казалн: „Але бо паскудно смерднт!“ Тї, що булн у вїйську, говорнлн, шо певно лїкарь робнв „реперацию“

і обмертвлював, та від того так вертить у носі. А Павло Дзіньо то вже добре мав ся. Він все дрімав на радї. То як радні пчихали від сопуху шпитального, то все казали:

— Павло мнѣгкий на голову, та ми лиш пчихаємо, а він так спит. Треба дохтореви сказати, аби нам не обмертвлював радних, бо рада буде до нічого.

Павло не боронив ся, лишень глядів перестрашеними очима на радних, а лице його ставало ще чорнійше, як було. Його поміркували в радї „намість дурного“ — тай всі з нього сьміяли ся.

Тепер радні сиділи на лаві тай балакали — поволи, лїново. Кождий сидів, як йому було лїпше і як навик. Іван Плавюк, що сидів коло самого стола і був найстарший, схилив ся на череве, склав руки як до молитви, всунув їх межі колїна тай плював, покурюючи люльку. Долонї, ніс і колїна сусїдували з собою. Отак він сидів та вповідав за ярмарок.

— Дайте ми покій з такими ярмарками, як теперішні! Жиди з панамі цілий сьвіт займили. Хто продав — Жид, а хто купує — пан! А люде дес-не дес, шо грубшу яку штуку продают. Тельитко, коровку — то ще, ще, але волів вже мало.

— Та бо тісно стало! А кождий собі гадав: куплю тельитко, првкохаю, дес трохи полови запарю, гарбузів кину тай, уважнєте, шос приросте на обкидок. Тісні роки настали!

— Правда, шо тісні. Дес давно то, бувало, ксьондзи гїйкали на нарід, аби не пив, аби не гайнував, а тепер, видите нарід і не пє і не гайнує, а грейцїря рівно не видит. Гет нарід припер си, а на велпкдень така рїдко котрий солонину має. Так тьжко, вам кажу, як з каміня за той грейцїр!

— Всього перевекслювало си. Таже давно і сеї худоби не було видко. Тепер худоба сама періста — тиролска, а давно була сама біла. Я ще не такий дуже давний газда, а по жінці взывем такі білі воли як сніг, а роги мали такі, шо в ворота не влізали си. То, бувало, так бігли як коні. А як їхавем до міста, том дзумбелав. Казали, шо то була венгерска худоба, як ніби за цу кажут, шо тиролска. Тай тогди була гана худоба, де-де-де-е!

— Тано продавало си тай тано куповало си, але ліше було. Адї, таже то не лиш худоба инакша настала, а свині-ж давно такі були? Були, видите, усїякої масти і шерсть по них довга і драганісті на ногах, а теперішні самі білі і гладкі. То як станеш на свинці торговици, то так ними усїяно, як білим цвітом. Лиш Мадзурі помежи них з черевами похожают.

— То є відай усякий гатунок. А ніби люди всі однакі? Якос бувем у Коломні тай дивлю си — іде якес таке як дїдько, Господи ні прости! Чорне лице гет цалком і руки. Гадаю собі: та цес аби де став у ночи на мості, тай би кождому треба воду освітити. Та бо бігме! Якис Жидок казав, шо то такі люде є під сонцем.

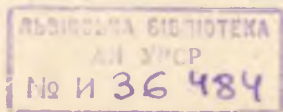
— Та вже певне, шо є усякий гатунок. Мій Василь як був у Вігні при воську, та казав, шо видїв такі свині, шо анї вух, анї рийки, анї ніг не видко, лиш таки толуб.

— Є всего на сьвітї, а біди найбільше...

Бесїда станула, бо війт надїйшов.

— Та шо май чувати в містї, віте?

— Коби гроші, то в містї би добре. Вижу, пани лиш зайдут на ресторацію тай пют та поїдают шо найліпше і гроші мают. Коби хоть на тиждень перекинути си в пана! — говорив війт.

— Як у якого пана. Бо є такі, що на соломі сплут, а зубами обіскают ся. Зверху камазелька, а сорочки нема. Лиш притулит на груди трошки полотенця тай убрав си! А не один такий голоден, шоби макух їв, — казав Проць, що давно у дворі служив.

— Та ще бувем у секретаря ізза тої толоки. Шос він мині там белендів тай каже, що коби, каже, у вашім селі менше люде тих газетів на пошті спроважували. То, каже, ошуканство. Мужиків, каже, є шос дуже багато. То як лиш дваціта пайка дасть по левови за газету, тай си зробля тисїчі тисїченні грошній за дурно, за пу-сто. Такий панок, каже, все сам понансуює, тумана пустит, замастит, загладит, а мужики дурні, каже, читают та аж облизуют си, шо панцке поле на люди перейде.

А ви певне стояли та потакували? — питає молодий радний Петро Антонів.

— Ні, бравем си з ним за-барки за якогос там латюгу, шо туманит людий! Добре ксьондз із Грушевої казав, шо нарід дає си на підмову всяким кримінальникам, а потім каже, прийде шо до чого, а вони ізнирли, а дурний нарід сидит по арештах. А тож мало попосочили та покалїчили?! Я лиш не люблю, як мині хто під ніс підкидав. Ніби я громаду продав або зрадив? Ніби пхаю си у вібір? Вібираєте кого хочете, а я стою на боці.

— Ви би си пхали, але ми кличимо: ацю! Ви би ще й дітем ковбаси принесли до дому, — говорив Петро Антонів.

— Мовч, — закричав вінт, — мовч, бо ты скажу закувати, ти шмаркачу! Та дивіт си, гадзи, ци я з ним свинї пас?

— Ви мині носа не обтерали, а на мою бєсїду можете так потакувати як секретареви.

Сварка починала вже ставати бійкою і старий Іван вмішав ся в діло.

— Ти, небоже Петре, не будь угурний, таже знавш, шо молодий мусят старшому змовчѣти. Один чоловік такий, шо не боїт ся нічо, а другий тай боїт ся. Я сам, газди, все за громадѣ стоявѣм і стою, але, бігме, на ваш збір не пішовбих. Якоє я з осени був у містї. Надибав мене злісний тай каже: ходїт на збір та хоть на старїсть подивите ся, як мужики до купи еднаюг ся. Кажу я ему: бігме бих не пішов! Воно добре, шо еднаюг ся, бо як то приповїдаюг, шо громада великій чоловік, але я не піду. Я, кажу, зріє і посивів, а ще в криминалі години не сидїв. А тепер траба винї на старїсть нечестц? Таже здає ся ми, шоби кожда маленька дитина в селї показувала: адї, вуйко Іван та в арештї сидїли! Не піду, тай не піду! Мій Нькола ходит, але я не піду.

Якоє старий Іван сим та не тим тай улагодив сварку. Лиш гнїв лишив ся однако.

— Але ми балакаємо та балакаємо, а ви, віте, не кажете, чоґо ви нас поскликали? — питав ся Іван, аби сварка не обернула ся.

— Вже я вас не буду скликати, кобим добув своє тай плюю на уряд та най вам шмаркачі вітуют.

— Але, але, ви гадаєте, шо віта не найдемо, ми би з села на цілу околицу вітів настарчили, — не дарував Петро.

— Та шѣ старший брат має на радї казати — говорив віт.

Старший брат церковний, Василь, почав говорити.

— От не знаю, ци то в четвер, ци в петницу та прибіг до мене писарчин парубок. Ой, каже, вуйку, я видїв, як стара Романиха спїд церькови дошку несла. Пішов я на другий день під церькову

тай якурат нема одної дошки. То ще з тих, шо від дзвінницї лишили си. Воно правда, шо то вже здрихлавіли ті дошки, але як то зпід церьковн рунтати? Тай, видите, така стара жінка тай киває того, шо не до неї. Пішов я до ксьондза тай уповідаю, а ксьондз кажут, шо має ся на раду дати знати, бо, кажут, як то церькову обкрадати! Я би, до пса, вже нічо не казав, якби воно мов, але церьковне та траба єго боронити — оскаржував Василь.

Всі радні мовчали, бо хто то надїяв би ся, шо стара Романиха та злодїйка. Ніколи но селі не було за неї чутки, аби вона крала.

За хвилю увійшла Романиха. Стара, обдерта, з синім лицем. Станула коло дверей тай почала борзо крізь плач говорити:

— Я, газдики, вкрала ту дошку, так-м украла, абисте знали, як мене мій син на старість обсербує! Та я в хаті не маю віхтика солімки, аби хоть покурити! Я сижу на печи тай замерзаю. Цілому селови шию та прьиду тай пальці ми деревіют. Очи ми вже скаправили. Та ще кілька я зашию, аби душу погодурати — нема грейдїря на топливцс. Та я свому синові всю свою крішку дала, лиш собі один кут лишила, а він навіть до мене раз на місїць не подивит си. Аби увійшов та: бісе ци чорте, шо ти дїбш!? Ні тай ні!

— Але зпід церькови красти? Таже ваші гони, жінко, вже не довгі та памєтайте і на тот бік, абисте шо принесли. Ви стара жінка, та я кажу, аби вас не замикати, ані бити, лишень дасте лева на церькову тай йдїт собі з Богом, а більше аби я не чув за ніяку крадіжку, — судив вїйт.

Романиха кинула ся як опарена.

— Ой, віточку, та я вмру та не буду лева мати! Де мині лева, де, де, де?!

— Мус! -- була відповідь.

Радні мовчали. Чули, що баба дуже бідув і знали, що лева не має. Але вкрала, що правда, то правда, тай ще зпід церкви! Вже мали гадку сказати, аби потрошки давала, по шістьці, по дві, як почав говорити Петро Антонів.

— Я бв, люде, казав, аби таку бідну одову не карати. Церькова відай си не загрів одовиним левом. Дес то вповідают, шо давно церькви за- падали си і робило си на тім місци озеро безко- нешне. Як би таких кервавих левів одовиних на- брати та покласти в скарбону церковну, тай ві- дай би жадна церькова не стримала сліз одовиних. Це відай би було не по правді. Та замісь аби церькова бабі дала, то ще ме від неї брати того студеного лева? Я якое був у баби за прьидивом. Вхожу, а в хаті студеніще, як у газдівскі стайни. На опецку горят каганець такий, як зе- ренце пшениці, тай кілька всего вогню у хаті. Баба сидит та мне пальці як деревні. Я би казав, газди, аби ви не казали її платити того лева.

Війт злісно поглянув на Петра. Радним як коли би камінь із серця спав. Всї одним голосом заговорили, що не треба бабиного лева. І старий Іван сказав: а най Бог сохранил! Ще казали прикликати сина бабиного і старий Іван взяв його картати.

— Мой, мой, таже вона тебе на лані під корчем ховала та холоду шукала. Мой, таже во- на тебе обпирала і облатувала і плакала, як ти до бранки йшов, а ти ї віхтика соломи не ки-неш? Ей, коби я був вітом, я би тебе на остатне вогниво скував! — проказував Іван.

З МІСТА ЙДУЧИ.

Дершій :

— Лишень самого полотна зо пятьдесять звоїв по смерти лишило си. Такого богатиря пошукати. Хліб стояв від десіть років немолочений — там були мастки! А кілька сума?! Таже небіщик рік від року продавав пару волів за штириста левів. Де та сума, де ті мастки? Тай не знати, хто тими грішми загрів си? — Прийшла смерть тай мус усе покидати!

— Бувало прийдемо до него колїдувати. Віколїдуєм шо віколїдуєм, а він виходит із хати тай: проше, братя, до хати, най вам файно подькиую за кольидку. Входимо до хати, пообсажує за стів тай каже: приймати мене як є, бо як би я не одинокий, то жінка би якое прилагодила, а так най жінка з Богом спочиває на могилї, а ви вібачьийте. Тай сам нас приймав. Бувало понакладає такі хліби, як точила, та такі білі, як з фунтової муки. А солонини як унесе, то така як долоня завгрубшки. Такої сьогодні і в різничок не видко. Горівки вже кілька було, шоби вужі мали доста. То, бувало, пємо та їмо,

а він просит як на весілю: пийте, братя, як не стане, то ще принесу, напийте си у старого! То пємо та колідуємо старому:

...Будьже нам здоров, папе Максиме, в неділю,
В неділю рано дзелене вино сажене.
Вінчуся тебе сьвистьми, здоровем, в неділю,
В неділю рано дзелене вино сажене.
Чесний, великий, а в Бога вдякий, в неділю...

— То як вже віколдуємо, а він не порцію до нас тай слози обтирає. Як стара моя, каже, жила, то ви і її кольидку колідували, а тепер нема кому заколдувати тай старому сорочки віпрати. Я, каже, не знаю, у котрій кут головов ударити, де си притулити? То, знаєте, аж нам слози станут в очах, як він зачне за свою одинокість уповідати. Так ми сиділи нераз добрих три години у Максима. Бувало вже зберем си, а він не пускає. Є, каже, в мене і їсти і пити, як якис казав: і хліб і до хліба — та ще забавте си, бо безпешно, як умру, то в ці хаті не мете напивати св. Лиш мене, каже, припорпают, а мій Тимофій все пустит — шо до цынтля. Я, каже, старий, аби брехати, а ви, молоді, мете жити та мете видіти. Тай, аді, так стало ся, як небіщик віщував.

Другий:

— Якое паламариха на сапаню вивідала, шо він, небіщик, не любив до коршми заходити. Лиш, каже, раз або два рази в рік вперізував черес, клав у „злодійку“ петку тай гайда до коршми! Правда, шо не любив ходити до коршми, але вже як пішов, то сороки й ворони пили — пив хто не хотів! А дес по опівночи вертав си до дому вже добре горівчиний. То, каже, усі сусіди знали, шо він іде до дому. Стане, бувало, на воротях у себе тай кричить: на спроти, на бідні запишу, а єму не дам, шо довкола мізпи-

него палца обмотати! Тай ішов собі на приспу. Як був пеннй, то ніколи не входив до хати, ци зима, ци літо — все на приспі спав. Тай уповідають, шо якес нечисте прислювало си до него та мордувало на приспі. Стогне, стогне, як худобина, тай сфатит си з приспи та довокола хати біжят, біжнт, та кричит: рабівники, злодії, шо мою працу розтегавте!? Тай, бачу, хапав дручок та обгонив ціле господарство, як пес від якнхос злодїїв. Диви си, а він знов на приспі дрїмав. Ого, вже за мінуту тай верещит, аж крізь вуха промикає ся: паршїнку, а тяж мой, шо корову із колешні виводиш?! Та я тобі амінь зроблю! Тай знов літав як несповна розуму по тоці. То, казала паламариха, шо так цілу ніч божу ним носило та мордувало. Спит на приспі та крізь сон гукає: аді, аді, вже ліцїтуют, вже бют печытки, вже на бубень вікликают! Відай воно правда, шо він ще із за молоду купив собі щезника. Він і до худоби знав, таже корови у него по діїници молока давали.

Третій:

— Якос незабавки, як Максим умер, та в мене хлонец заслаб. Гадаю собі: таже траба якогос ліку шукати! Умре, бідний сьвіте, тай ховай не знати з чим тай у чім? Тай пішов-сми до нашої брехунки, до Каснянихи. Якурат вона надійшла, примовила хлопцеви тай, як то знаєте, пошта — сіла тай розповідає. Ходит по селі та все знає, шо де дїє си. Тай уповідає жінці, шо, каже, тижнем перед смертев та був у мене Максим. Слухаю і я. Ще відай, каже, і на день не займало си, як прийшов. Вчула я, шо хтос дверма рипнув тай сфатплам си, кажу, певне до родів. Дивлю си, а то старий Максим. Тп, бабо, дес каже і небіщк, ще спиш, а то вже днина. Ей де, каже, днина! Сїв він на лаві тай такий обмінений сидит, шо аж. Тп, каже небіщк,

якас брехунка та дай мені розвезок на сон. Саме, каже, в опівночі приснило си мні, що дес я віхожу з хати на двір, а то сполудня така чорна хмара, шо аж сина краями! Гадаю собі: ото зараз упалит град, бадю, бадю, піде хліб у нівець! Тай пішов ем до хати, виніс кочергу тай лопату тай склав навхрест. Та лиш я склав навхрест, дивлю си, а то знід вугла вода просікає си. Став я тай дивую си. Е, та бо то знід другого, знід третого, ба й знід усіх норн пустили! Дес я збоаяв си. Глицяув ем на тік, а там такі норн грают, як на сіножытах. Дес я побіг за рускалем, дес я спускаю ту воду в став, дес та вода снопи підмулює, колешні підмиває. Відкыдаю дес снопи тай аж упрів ем — тай пробудив ем си. Ти якас, каже, брехунка, та розвэжи мні цес сон, шо воно має бути з тими норами? Тай, каже Касяциха, шо я ему сказала, то сказала, але він у тиждень тай умер. Тота відьма помогла таке Максимови, як мому хлопцеви. Але кобих її лице уздрів, тай бих перевалив як суку! І гроші взяла і горівку пила, а хлопец до трьох днь тай на лаві!

Першній:

— Знак тому, шо був віщун, бо все сповнило си, як віщував. На его подвірю якурат можут тепер норн грати! Анї хліба в оденках, анї худоби, все Тимофій поспродував. Пішло маєство як за водою.

Другий:

— Коли бо, видите, за життя він не злюбив сина тай слова доброго ему не сказав, а син як дірвав си до маєтку тай таке понаплітував, шо ніхто тому кінца не найде. Банки, якіє векслї, Жиди і всьнка нужда. Пропадає на пин. Тай кобисте знали, шо Тимофій і не не, лиш так му все з рук паде якас. Бог знає...

Третій:

— Але ци сте чули, яку Тимофій має па-тороч із жінков? Та, бачу, вже її добивав. Дес ще з осени з'їхала комісія з банку до него тай каже: або гроші або пускаєм маєток на вікликанє. Звертів си, звертів си, тай до жіночої пайки. Дурна жінка бери та підивши си у нотаруша та дай свій ґрунт продати. Ніби дістала якис тот вексіль, вповідают люде, але тепер і тот вексіль боками лізе.

Першій:

— Ой правда, шо дурна! Друга жінка, тай дїтїй нема... Та най би чоловікови яка примха стала си тай шуруй, бабо, попід чужі плоти. Та-же дїти від першої зараз би нагнали. Тай шукай, бабо, права не знати де і з чим?

Другий:

— То вона, бачу, дала тот вексіль братови, а тепер приходит речинец платити тай дотискают. Та тепер там у хаті таке покаянїє, шоби птаха не сїла на хату. Як дізнав си, шо вексіль вже у місті, та як прилетїв з міста, то й конї не розпрыгав, але влетїв до хати та до жінки.

— А вексіль де? — каже.

— Ой, я дала братови.

— То в тебе брат чоловік, ци я? — Та, бачу бив, бив, аж ребра поломив. Як учув, тай розум стратив.

— Клади, каже, голову на поріг, най рубаю: ти відеш сиву землю їсти, я на шпбеницу, а дїти Жидам воду носити!

А вона, бачу, молила та просила.

— Ой, каже, чоловіче, коби я з тобов мала хоть одну дитину, а найже тобі шо стане си тай я піду попід чужі вугли кукати?

— Меш, каже, кукати, як глуха зазуля, заки ты у гріб не зажену. — Тай льигли отак спати, він з краю, а вона від стіни. Шо години, бачу, вставав та бив. Кажут, шо болото зробив з жінки. А рано вона хотіла втечи, але їмив та привезав та міснв обцасами, як у глпну. Най Бог боронит від такого!

Третій:

— Здурів чоловік тай решта! Таже він рано відвезав її тай казав, аби файно вбрала си, бо підут на храм. Тай поволочив, кальвін, таку збіту на друге село. Але вповідали люде, шо на храму вона скинула кінтарь, а сорочка кервависька! Обступили її жінки та питали, шо то і таке? А вона бідна в плач! Всі храмові іззирают си як на чудо. А Тимофій, бачу, встав ізза стола тай: жінко, каже, марш до дому! Та так вони похрамували. Як вертали до дому, то лиш один Бог знав!

Перший:

— Гег люде падут у долину так, як би їх хто трутив у бульбону.

Другий:

— Таки небіщик Максим шос знав до себе. Адї, нори знорили і его маєство і невістці нори по плечах просїкают...

Третій:

— Таке знав, як і ми. А ніби так не пішли усї господарства? лиш Максимове? Адї, ваш тато ще мав ґрунт і воли, а ви вже зарібний чоловік.

Другий:

— Та мав, але де тому кра-ай! Де, де, де-е!

— От якос ми добили си до села. Рот ба сеї, ба тої — балу та балу, а ноги сараки йдут. А ви завтра де йдете?

Перший:

— Та до двора!

Другий:

— А я до того паршивого Срулика, бодай
ого шлях трафив. Ще від літа винен.

Третій:

— А я до ксьондза.

ПІДПИС.

Мала Доця ходила лавою поза плечі газдів, що писали коло довгого стола свої імена. Кождий зі взору. Грубими руками оті писарі обходили з кожного боку, відки би найліпше їм почати. Грудьми притискали так до стола, що аж скрипів. Наука йшла тихонько, лишень чути було млясканя губів, як газди мочь вли лу ф ко в роті. А білявенька Доця заглядала до кожного, чи добре пише.

— Доцю, ня, а подиви си, як воно виглядає?

— Ще чепірате, таке як нечисане повісмо, ще пишті.

І газда пхав олівце в рот і зачинав знов писати.

— Ануж ко глипни на мов, бо я вже его чешу другий вечір, аж ні груди больн. Ану читай, шо я написав.

— Павло Лазиренко.

— Якурат я. Та так воно там стоїт, шо кождий пізнаєт?

— Хто вчений тай кождий.

І Павло почервонів із утіхи і оглядав карточку з усіх боків.

— Ануж ко я ще раз єго віпишу
І нахилив ся і слинив олівце.

Доця якось дуже поважно ходила поза плечі газдів, її мама дивила ся з цечи і утихомиряла хлопців, аби не верещали, бо вуйки позмилюють нумера.

На лаві сидів старий Яків Яримів і з великим вдоволенєм дивив ся на оту науку. Врешті не міг видержати, аби не заговорити. Дві години глядів із найбільшою увагою, а тепер не втерпів.

— Мой, газди, та лишіт трохи на завтра, таже груди вам потріскают.

Газди підняли голови і як пришиблені виглядали.

— Вішукав єм вам добро тай маєте міні подькувати, а Доци маєте дарунок купити.

— Та хто вас на таке вгараїв?

— Біда мене на це нарадила.

— Яка біда?

— Викслі.

І старий Яків став розповідати вже сотний раз, як то було.

— Таже всі знаєте, шо-м на горівку не везав землю по банках, бо би нї Бог скарав. Але стара мене запхала.

— Яє стара?

— Ви мой і молодї і вчыте ся вижу письма тай нічо не знаєте. Уходит з комори тай каже: мой, старий, таже муки нема лиш зо дві мисчинї в міху. А я подумав, подумав тай гай до міста писати си на сотку до заволічкового банку.

— Прийшов я, знаєте, до того банку і кажу, шо так і так: не стало хлїба межи діти тай прощу, пане, вашої ласки тай божої позичити сотку.

— Грунт маєш?

— Є, пане, таже без ґрунту сьогодні ніхто не даст.

— А стоїт на тобі?

— На мині.

— Табула чиста?

— Гет все чисто.

— Довги маєш?

— Та дес межи Жидами є не такнї то довг, лиш струп. Та вже за цу сотку і хлїба межи діти кину і Жидам рот заткаю.

— То принеси аркушок і аністрат тай пі-деш на посїдзєнє.

— Та коли прийти на то посїдзєнє?

— Говори до мужика, тебе на посїдзєнє не траба, лиш паперів.

— Вібачьїте менї, панї, бо я не порозумів а паперї адї гезди. Тай вітьнг з назухи тай подав. Там кажу дес є все, бо я то до купки все складаю, всі письма. Я, видите, тому не розумію нічо та все тото разом тримаю. Перебрав він, найшов шо до него тай каже: за тиждєнь прийди.

— Ходив я зо три рази, аж каже нарештї, шо є гроші хвалєні.

— А вмїєш, старий, писати?

— Ей, де пане! У школі мене не вчвли, у воську не був єм тай-єми цалком слїпвий.

— То мусиш підписувати си у нотаря.

— Я, прошу, покладу знак своєв руков, адї хрестик, а ви підпишіт...

— Не можна, каже, на векельних хрестів класти...

— А я в гадках став. Це як озмут упїє, як процент наперед відберут, як нотарєви за-платю тай того капїтану мало шо минї лишит си.

— Звертїв я си по містї за ручптелями тай надїбаю шевца, отого злодюгу Ляпчїнцкого. Воно, біда, все никає по містї. Став я тай розказую за свою біду.

— Хлоп, каже, все дурний, гнїє цілу зиму тай би не навчив си навіть своє порекло на пи-сьмі покласти.

— А хоть ти злодюга вічна і помійник жидівський, але слова добрі мавш, погадав ем собі тай побіг далі.

— Привів ручителів, підписале-м си у нотаря, але з сотки тринацїть левів обірвали.

— Несу я ті гроші до дому, а тот швец минї з голови не вілазит. Злодій то злодій, але слушні слова говорит. Адї рвут шкіру, здоймают як з вола. Сотку нібис узьив, а до дому шо несеш?

На сїм місци все Яків плював і тепер плюнув.

— Кождий хоче від руки, кождий хоче дурнички, а то бо вже так стало тісно, шо раз тісно.

— Поклав сми гроші у скрїню, а сам до Доці. Ти, Доцько, дїда навчи підписати намено, най дїд панам горло не напихає, бо воно напихане. Я волїю тобі плахтиночку купити...

— Тай навчила тайсте по селї перечули, тайсте з дїда насьміхали си. Але прийшло до крутого, треба викелї підписувати, а ви за дїдом до Доці. Я вам дорогу показав, шо вже не мете гроші утрачїти.

— Та вже не мемо — відповідали газди — та маємо вам подїкувати тай Доци, наші навчительці.

— Але маєте всї ї по дарункови принести.

— Таже певне...

Доцька сидїла на печи і дуже тішила ся і мама її усьміхала ся.

Л И С Т.

ПОЛІГІЧНИМ АРЕШТАНТАМ МУЖИКАМ НА СВЯТИЙ ВЕЧІР.

У хаті було так ясно, що баба Грициха виділа кожний палець Іванків, де він до стіни при-
тулив ся.

Сонце спускало ся насамперед на ліс, що стояв на горі перед хатою, на його галузю ли-
шало всі свої дорогі каміні блискучі, а ліс бив
промінням у вікна хати.

І таких їх було багато в хаті, що баба ви-
діла кождіський палець Іванів на стіні.

— Мой, Іване, аби я тебе не виділа більше
на лаві! Аді, що ти із стіян поробив. По землі
собі бігай.

Іванко бігав від порога до стола та возив
на нитці колісцятко від ниток тай казав бабі:

— Не бійте ся, я вже, бігме, не буду.

Коло баби на печі сиділа маленька Марійка
з заплетеною кісочкою як мишачий хвостик.

— Боже, Боже, як народови тісно стало
жити, а як сьвита надійдуть тай нарід таки ве-
селит ся — гадкувала собі баба.

Лице зморщене, сині губи, сухі руки, сивий
волос — отака баба.

— Ба, вуйко Василь ідут до нас із Николом
Сименовим, із тим шо в школах він ся вчѣнт.

— Тікай із землі, біжи д бабі на піч!

До хати увійшов Василь із школярем.

— А в вас, мамо, на печи різдво? Вінчую вас счасством, здоровем, аби сте ще прожили межі нами — віншував син мамі тай цілував в руку.

— Ой, синку, мині різдво не в голові! Я, дитинко, всі дні оплакую і сьвито і будень — казала баба тай слези в очах показали ся.

— А я прийшов письмо від Федора прочитати, бо вчера на пошті прийшло. Семенів, аді, прочитає.

— Та шо прпписує, дужий він, ци слабує?

Василь витягнув лист із череса, подав школяреви, а сей взяв читати.

„Коханий мій брате Василю і ви мамо.

Клоньню си до вас на різдво і вінчую вас на ці сьвита. Заколїдував бим вам кольїдку з кременалу, але бою си, шо вітер мою кольїду у лісі стратит тай під ваші вікна не привіє“.

Стара мама обсипала ся слїзми, а Василь мовчав.

„Тут арештанти як заколїдуют, то аж срий мур розсипав си, аж ржа із іратів опадає. Як поведут голосом, то аж дозорці наслухають. А така кольїда в неволи сумна та страшна! А собі то я в ночи гет чисто нагадав за кольїду. Як ще я хлопцем ходив колїдувати, як ви, мамо, мене у тата здовольили, аби пустили у колїду, а потім як ми парубками вже ходили із скрипков колїдувати. Бувало станемо як ліс під вікном. Колїдуємо, а скрипка плаче межі нами, як дитина. Ми ще дуще, а скрипка рівно плаче і ніколи ми її не могли переколїдувати. Аді, отепер чую як та скрипка плакала, таки гезди плаче...

— Ой, си ну, си ну, тотос діти осиротив — шентала баба.

„Але годинами, мамо, та так мині у цих мурах страшно, шо не годе я сам на лужку

лежыти тай іду до другого, бо бих умер. Як собі нагадаю за Настю, шо вона через мене пішла в землю тай мнї діти на нівець осиротила тай кров живцем із серца капає. А крізь грати видко звїзди. А я на них дивлю си, як вони котре білші та менші за собов провадьи. І почытую собі на велику, шо це Настя, а на малі, шо це Марійка зараз за нев, а це Іванко, а це Василько ..

— Ой, спнку, не бери ти собі такїй великий туск до голови — крикнула баба, як би осе Федір говорив до неї, а не писав.

„Тай все ми си привижує похорон Настин. Ідете ви, ідут діти за деревищем, ідут люде. А хоругвами вітер носит тай питає: а чоловік цеї жінки де подїв си? А подерта хорогва ему все каже: в Станїславі, в кременалї!

— Ой, замурували ть, сину, у неволи — так зітхала баба.

„Я гадав, аби неправду корчувати, а то вони мене з корінєм вірвали, жінку вбили тай діти лишили на волю божу. Коби ти, брате Василю і ви, мамо, абиете за мої діти дбали. Аби їм голову у суботу змити, а в неділю білу сорочку аби дати. Аби вони чорні не ходили, аби їх нендза не їла. А найдуце, аби ви, мамо, на найменьшу Марійку позір дали. Аби воно, маленьке, не слишило сорочки та аби воно не плакало, бо слина у грудці си вжирає. Знаєте, шо як сирота плаче то всі ангели плачут...

— Обчісую я твої діти шо суботи тай сорочки їм перу шо тижня тай пускаю старі слези за водою — відповідала баба.

„А ти брате, Василю, дбай за мої хлопці. Не пускай їх у мішку по дощеви ходити, але ти їм сардачинки поший. Навчи їх на розум, якби й я, а не пусти повід плоти. Зроби з них газдів тай

наказуй, аби свого тата тай маму не забували, бо їх тато не був лайдак, але своє право тримав..

— Ой, Федоре, не пустю я твої хлопці попід чужі плоти, але навчу їх як рідні — вже Василь казав.

„А ту ниву під ланом засійте пшеницев, бо то добра нива, недавно гнобна. Тай робіт так, аби моїм дітем кривди не було, бо я маю таку гадку, що відци я вже не годен війти. Тай припишіт до мене гет за все, шо си дома діє?

Клоньню си до тебе, брате, тай до вас, мамо, тай до дітви моїх.

Федір“.

Баба ревно плакала, а обоє діти за нею.

— На ко тобі ірейцірь, на ко, але не плачь. Адї, чувш, шо дьндя каже, абис баби слухав, абис не пустував.

Казав осе Василь до Іванка тай дав йому новенький ірейцарь.

СВЯТИЙ ВЕЧІР.

Синя як пуп сиділа на печи посеред купи дрантя і без ушину біла головою в стіну. На припічку сидів син бабин.

— А хоть би-м продав си, то топлива ні відки вам не дістану, а хоть би-м украв, тай імут. Сидіт на печи, обтулюйте си в лахмітя, як можете, тай тепла чекайте. У мене малі діти та вснут, сарачьита, на морозі. Аді, приніс-сми вам хлѣб тай горівки крішку тай білу drankу та обій-діт собі сьвѣта по божому. А може ще люде вам шо внесут. Тай головов у стіни не бийте, бо нічо з них не вібте.

— Коли-ж бо я, сину, кількому морозові і такі студени не годна вітрпмати. То аж в самих кістках я мороз чую. А головов я в стіну бю, бо бим на місци задеревіла, як бим не біла.

— А ноги ніц не стухають?

— Ноги, синку, як коновки набреніли: ані їх пігнути, ані їх зібгати.

Показала ноги сині і блискучі, як скляні бервена.

Я не годна ночп зночувати, такі ночп довгі, довгі, як коли би десіть на одну склав. Всі очинаші зговорю, все поперегадую від найменшої

дитини тай дня діждати си не можу. Тай так гірко сидіти самому у таким студеним вертепі.

— Та коби хоть Бог змилував си та муки вам довгої не дав тай лежі гнилої, аби вас борзо спрытав.

— Ой, синку, я так тої смерти, як мамі рідної, чекаю. В ночі то в кождий кут пролуплюю очи, ци де з кута не привидит си, тай незабавки таки приходит. Але не привиджує си.

— Та смерть прийде, але коли. А конї стоя; гай, скиньте неранку та най на вас сорочку натягну.

— Я, дитинко, замерзну, як ти мене в білу сорочку вбереш. Я рада, шом цу на собі загріла тай, як якис казав, своїм нендзі рада, шом заплодила, бо все вкусит, то от як тепліще в шкіру.

— Ви вже розум вістаріли — таже не мете на різдво у такі нендзі сидіти!

Натягав на маму сорочку.

— Не далекі ваші гони, кости як мечі із шкіри вілазы, — коби борше.

— Тай я тото, синку, кажу, коби борше.

— Та сьвіткуйте здорові.

— Йди, йди, бо то панцка служба.

Дрожала на печи зі студени і головою в стіну біла.

— Тото добру дитину маю, тото ходит коло мене тай не забував. Ніколи не встидав си, що мама з торбов ходит. Благословію тьи, синку, на все добре.

І рукою благословила.

Легонечко ковтала головою в стіну, як би з радости, що сина доброго мав.

— Славайсу.

— На віки слава.

— Я вам, бабо, солодкої пшениці тай тіста принесла, абисте за мою Марію очинаш зговорили.

— Прости біг, небого, я зговорю очинаш за твою Марію.

Хрестила ся синами руками.

— Славайсу.

— На віки слава.

— Надніс-сми гезди трохи пирогів, а ви за мою першу очинаш вікажіт.

— Бо да-прости, Андрію, я вікажу за твою Катерину очинаш.

Шепотіла молитви.

— Славайсу.

— На віки слава.

— Я вам, бабко, рибки принесла, а ви за нашу маму поклони вібийте. В людній сьвито, а в нас, якби тіло ще на лаві лежьило, так плачемо. Ще того сьвит-вечера вони нам вечерю лагодили.

— Я, сирітки, віблю поклони за вашу маму.

Дівчина плачучи вийшла, а баба продувала порох із печи і цілувала землю і поклони біла.

Дуже багато мисочок люде поназносили.

Вечер ловпв за очи і баби вже не було видко, лишень її молитви розходили ся з печи по хаті.

Галузя грушки шморгало у вікна, а шибки дзеленькотіли.

— Колідуй мнї, грушечко, колідуй, бо ніхто мнї цго вечера не заколідує, такого великого вечера лиш ти бабі колідуєш.

В руках держала флящину з горівкою.

— Я буду горівочку пошвати, а ти мнї файну кольидочку колідуй тай мому сновни, бо свої мами не скидає си...

Шла.

— Якби не він, тайби ні аж на весні найшли, якби сонуха з печи аж на дорогу вдарила.

Шла.

— Аді, оцеї, грушечко, жіноцкої, що каже :

Нова радість стала, яка не бувала,
Над вертепом звізда ясна сьвіту засіяла..,

Дрантивим голосом цілу коляду відколядувала.

— Тепер увес мир, увес рід колідув і веселит си, а я собі з грушечков, ми обі собі. А оцеї, грушечко, стародавньої мому Митрови :

Вінчюю тебе щьистьим здоровем, повій,
Повіав вітер, похиллв явір с-тихенька.

Верещала, як би з неї хто паси дер.

— Оцеї мій старий любив колідувати. Видиш, старий, а я собі без тебе ню та гуляю тай колідую. Твоя грушечка зо мнов колідув. Ой, я вже з тобов ні, ой ні! Я не твоя вже газдня...

Пила.

— Ой, не твоя! Я собі без тебе раду дала, я собі торби пошила тай межи люди пішла. Як ем с торбов за твій поріг перестушила тай я вже не твоя газдня, нема рихту.

Пила.

— Але як сми вішла, Михайлику, перший раз с торбов на дорогу тай чулам, шос у гробі перевернув си, а мині від сонечка сьвитого сором стало тай вернулам си до хати. Молитви старецкі говорила сми у твої хаті. Отаку-с газдиню лишив післі себе.

Пила.

— А тепер мене, чоловіче, пси з усіх селів знают, а я їх твоєв палчков відгоню. Але-м тим жебраним хлібом сина згодувала. Він мамі їстки внесе, він сорочечку мамі на плечі натьигне, він мамі не скидає си. За него, старий, усі гріхи маєш мати прощені, за него одного. Бо за твою газдиню ти ласки в Бога не достуниш.

Напила ся.

— Алем, старий, п'яна, алем помийница!
Кобис ні тепер удрів тай душа би ти ся зраду-
вала. Але бис парив, але бис бив! Лиш за кіски
та голову межи колїна — тай вези на двох. Бий
жебрачку та вона твою памнить з торбов сьвітами
рознесла! Бий як суку, бий, най вона тобі
д'хатї дїдівских куснїв не волочит!

Випила решту.

— А припри-ж собі, мой, г'аздиню, лиш таки
йми за кіски та отак оту старицу...

Гатила головою в стїну як скажена.

— Лиш таки отак, най креперув торба гро-
мацка.

У КОРЧМІ.

1840

Коло довгого стола сидів Іван тай Проць. Котили по столі завзяті слова і схилвши ся слухали, що стіл говорить. Нарікали тай пили. Проця жінка біла, а Іван його вчив бути паном жінці.

„Ого, вже най того вола шлях трафіт, шо го корова бв! — казав Іван. Якби нї жінка мізинним палцем кинула, тай бих капурец зробив, на винне ялуко бих розпосочив! Мой, таже це покаянів на увес сьвіт, аби жінка лупила чоловіка як коня! Але я би її борзо спамньитав, так бих спамньитав, шо би не памньитала, куда ходит. Віострив би-м сокиру на точилї, тай бих руки по лікті обрубав. Лиш раз, два, тай руки гаравус!“ Сказав оце Іван, тай здоймив руки в гору, як коли би мав гадку злетіти. Подав голову в зад, очи вилялив у Проця та чекав, шо Проць йому скаже.

Проць помахував головою тай нічого, сирота, не казав, бо шо мав казати, коли все правда.

„Мой, ти паршьнку, не телепай си над книжков як шибеник на грабку, але давай, брьн, горівки. Я платю, а ти давай, бо мій кременал,

а твоя смерть! Не гиндлюй зо мною, але сип тої браги..." — казав Проць тай бив кулаком у стіл.

Жид сьміяв ся, наливаючи горівку. Газди стали пити. Нахилювали ся до себе і відхилювали ся, якби дві галузці, що ними легенький вітер колише.

"Та гадаєш — казав Іван — що бих чикав на шандарів, аби ні бралл? Лиш бих руки обрубав, тай сардак на себе тай на мелдунок. Встид за встид, але би-м сказав панам, що ні жінка била, а я руки обтвив. Може би-м яку днину посидів, а може бих і годину не пацив..."

По сїм слові пили горівку. Так гірко пили як кров, кров свою — так кривили ся.

"Процю, брате, — видиш, пємо горівку, ти мене чьистувш, але пємо свою працу, свою кєр-вавицу. Кров свою пємо, Жидам бенькарти годуємо. Але радю тобі, щире тебе наказую, припри собі жінку, най вона до тебе руки не протьгав. Мой, таже ти сьміхом став по селу, жінка бє та духу наслухав, а ти газдов мавш бути?! Я би таку жінку дзумбелав та в ступу бих запрыгав та каньчук дротиний з кливка бих до неї стьнгав!"

Іван виймив гроші і хотів собі заплатити горівки, але Проць змів гроші на землю, бо дуже розсердив ся.

"Іванку, чьо мене, брьн, пореш без ножа? Я маю охоту тебе зачьистувати, бо ти мене, як якис казав, як мама рідна на добре радиш. Не тичь минї грошый, але пий."

Тай знов пилв.

"Або говори з нев по добру! Як прийдеш до дому, тай кажи жінці так: Мой, жінко, де ти минї прицьгала? Ци на сьмітю, ци в церькові? Ци рабін нас вінчыв, ци ксьондз слюб давав? Ти до мене руки протьгавш, а я ручки втну. Адї, внеси столец тай сокиру, тай мемо рахувати сн... Так ти її заповідай, та може напудиш..."

„Іванку! Ти, небоже, мої жінки не знаєш. Таже вона така тверда на серце, що би ката не збояла си. Я чысом хочу ї дати огрозу, але вона, що має під руками, та як ні вполе! Аби ї дохторі так по смерти пороли!

„Ти марнотрате — каже — ти шо видиш, та до коршми тьгнеш, та ще мене хочь збиткувати?!“

„Але кажу ти, шо я такий від неї битий, такий парений, шо прийде ми си від хати йти. Але кажу, може ї Бог руки без мене усушит, може я допросю си цього у Бога...“

„Чикай на Бога, чикай, дурний, а вона ме бити, аж на вітер здоймати. О, вже ти такий газда свої жінці, як вербовий заніз у ярмі. Плюнути не варт на такого газду!

Проць закашляв ся, аж поснів. Іван поклав оба кулаки в зуби тай гриз. Потім скреготав зубами на всю коршму.

„А суда-ж, арендарю. Мой, Жиде, ти вчена голова та тому з нас шкіру лупиш; скажи мині, ци є такий паруграф, аби жінка чоловіка била? Ци є такий рихт? Ти читаєш у книжках, аж скаправів єс, то дес там воно повинно найти си. Як цісарь такий паруграф написав, най я знаю. Бо як цісарь таке право відав, то най моя та-кож мене бє. Руки складу навхрест, а вона най бучкує. Як право цісарске, то має бути цісарске!“

Жид казав, шо такого права не дочитав ся. А Процєви казав, шо повинен йти до дому, бо жінка буде сварити.

Проць плюнув, пролупив очи і довго дивив ся на Жида. Хотів сварити, але обміркував ся тай встав з лавп.

Ідучи до дому горланив на ціле село:

„Колп-ж бо не боїт си, шо сине за ніхтем, не боїт си..“

„Але я руки обітну, як вербу підчімхаю!
А це-ж куда? Як прийшла, то був бузьок на хаті, а тепер? Де, де тому край?“

Чути було, як Проща приспівував: „Де, де-е, та де тому край...?“

Як доходив до хати, то замовкав, а на воротах гет загнх.

П О Б О Ж Н А .

Семен та Семениха прийшли з церкви тай обідали — мачали студену кулешу у сметану. Чоловік їв, аж очі вилазили, а жінка почтиво їла. Раз по раз втирала ся рукавом, бо чоловік кидав на неї цяточками слини. Таку мав натуру, що цьмакав і пускав слиною як піском у очі.

„Не можеш ту башту трохи приперти, не мож хліба зісти..“

Семен їв і не припірав башти. Трохи його жінка вколола отим словом, але він возив далі сметану з миски.

„Цмакає як штири свини. Боже, Боже, таку маєш їамбу нехарапутну, як у старої конини.“

Семен іще мовчав. Трохи був і винен, а по друге хотів добре попоїсти. Врешті встав і перехрестив ся. Вийшов на двір, дав свиням пити і вернув ся, аби лягати.

„Адї, насадив си, тай льигає як колода, ануко, ци він вікаже де носа? Гниє отак кожного сьвита тай недїлі.“

„Чьо ти собі гудза зо мнов шукаєш? Як я тобі завезжу гудза, то ти его не роз'єжиш, я тобі дам гудза!“

„Я би тебе шо неділі живого кусала.“

„Коби то свиня мала роги...“

„Стоїт у церькві як баран недорізаний. Інші газди як газди; а він такий зателепаний, як колера. Мині аж лице лупав си за такого газду.“

„Ото, бідна головко, тай втратю царство небесне! Нагаруй си цілий тиждень, та ще у церькові гаптах стій! Стій уже ти за мене, а я і так божого слова віслухаю“.

„Ой, вже ти слухавш слова божого. Одного лумера не знаєш, шо ксьондз казав на казаню. Станеш насеред церькви як сновида. Диви си, а очи вже пішли у стовбірь, диви си, а рот вже розхилив си як ворота, диви си, а слина тече вже з рота. А я дивлю си, тай земля підо мнов горит зі встиду!“

„Уступи си від мене ти, побожна, най я трохи очи прижмурю. Тобі однако молоти, а я ледви тлінний.“

„Бо не стій у церькві як слуп. Лиш ксьондз стане з книжки читати, а ти вже очи віпулиш як цібулі. Тай махаєш головов як конина на сонце, тай пускаєш нитки слини як павук такі тоненькі — лиш шо не захаркотиш у церькві. А моя мама казали, шо то нечисте закрадає си, та чоловіка на сон ломит, аби божого слова не слухав. А коло тебе нема Бога, ой, бігме, нема!“

„Агій на тебе, таже най твої голови дідько причепят си, не мої! Ото побожна!? Мой, та ти написала си у якес архиримске браство та гадавш, шо-с вже съвета? Та я тобі так шкіру спишу як у книжці, такими снними рьидами... Зійшли си газдині у браство! Ніхто такого не чув тай не видів. Одна мала дитину дівков, друга одовов, трета найшла собі без чоловіка — самі порьидні газдині зійшли си. Та якби вас тоті черці знали, шо ви за чильдинка, та вони би вас буком з церькови! Аді, які мині побожні,

лиш фоста на заді хибує! Книжки читают, образи купують, таки живі до раю!“

Семениха аж заплакала, аж затремтіла.

„То було ні не брати, як мала-м дитину! Ото-м собі долю напнтала. Таже за тебе була би й сука не пішла, за такого вола невмиваного! Ще моли си Богу, шо-м собі сьвіт з тобов завезала, бо був би-с ходив отак до гробної дошки.

„Бо-м був дурний, злякомив си на поле, тай відьму взяв до хати. Я би тепер і свого додав, коби си відчепити!“

„Ой, не відчепиш си! Я знаю, ти би хотів ще другу взяти з полем, але не бі си, мене доїш і не дібеш. Я таки буду жити, таки мусиш на ні дивити си тай решта!“

„Та жий, поки сьвіта та сонца...“

„Тай до браства буду ходити, тай шо ми зробиш!“

„О вже ти в тім брастві не будеш, хиба би мене не було! Я ті книжки пошпурью, а тебе привезу. Вже ти мині не будеш приносити розуму від черців...“

„Ой, буду, буду тай вже!“

„А відчепи си від мене, бо як озму яке лихо тай перевалю!“

„Мамко, мамко, то-с нї дала за кальвіна, тото-с ми сьвіт завезала! Адї, в неділю бере си бити!“

„Адї, адї, мой, а тож я розчиннав сварку? Та міркуйте собі, шо це за побожна? Ей, небого, воли ти так, то я тобі трохи прикоротаю, я тобі писочок трохи припру. Таже через цу побожну траба би хату покидати! Спи біда, але буду бити!“

Семениха втікала на двір, але чоловік ймив у сїнях і бив. Мусів бити.

ВИВОДИЛИ З СЕЛА.

Над заходом червона хмара закаменїла. Довкола неї заря обкинула свої біляві пасма і подобала та хмара на закервавлену голову якогось сьвятого. Ізза тої голови промікали ся лучі сонця.

На подвірю стояла гурма людей. Від заходу било на них сьвітло, як від червоного каміня — тверде і сталє. З хорім іще сипало ся багато народу. Як від умерлого — такі смутні виходили.

За людьми вийшов молоденький парубок із обстриженою головою. Веї на него дивили ся. Здавало ся їм, що та голова, що тепер буяла у кервавім сьвітлі, та має впасти з пліч — десь далеко на цїсарську дорогу. В чужих краях, десь аж під сонцем впаде на дорогу та буде валяти ся. Мама стояла на порозї.

„Ти вже ідеш, синку?“

„Йду, мамо.“

„А ти-ж на кого нас покидаєш?“

Жінки заплакали, сестри руки заломали, а мама біла головою до одвірка.

Підійшов до сина тато.

„Сїдаймо, синку, на фіру, бо колїю спізнимо.“

„Ще цу ніч переначуй у мене, синку. Я тебе так гірко пістувала, дула-м на тьби як на рану... Я тебе разом з сонцем вірідю і плакати не буду. Переначуй, переначуй, дитинко!“

Взяла сина за рукави тай повела до хати.

Мир подав ся д воротям. Незабавки вийшла мама з сином. Твар мала бліду як крейда.

„Синку, — питав ся тато — а мині хто, небоже, кукурудзки вісапає?“

Хлопи заревіли. Тато впав головою на віз і тряс ся як лист.

„Гай, ходім.“

Мама не пускала.

„Николайку, та не йди бо! Та заки ти обернеш ся, то пороги в хаті поскривлюют си, то вугли погниют. Мене не застанеш уже і відай сам не прийдеш.“

Ймила сина за ноги.

„Воліла бих тьби на лаву лагодити!“

Пішли. Хто стояв коло воріт, то йшов рекрута відводити.

Переходили ліс. Листя устелило дорогу. По-загинало ся у мідяні човенця, аби з водою осінною поплисти у ту дорогу за рекрутом. Ліс переймав голос мамин, ніс його у поле, клав на межі, аби знало, що як весна утворить ся, то Николай на нїм вже не буде орати.

За лісом стали в поли. Рекрут взяв ся прощати з селом:

„Бувайте здорові і свої і чужі. Як чим докорив ем, то забудьте, але благословіт у дилеку дорогу.“

Всі поскидали капелюхи.

„Повертай си здоровий назад та не забавльий си.“

Син з татом сіли на фіру. Мама ймила ся руками за колесо.

„Синку, озми мене з собов. А нї, то буду подем бічи направці тай тебе здогоню.“

„Люди добрі, озміг-ко жінку, бо руки собі поломит.“

Люди силоміць відтягли від воза і держали. Фіра рушила.

„Йди здоров, Николаю!“ — кричала громада.

Тої ночі сидїла на подвірю стара мама та захриплим голосом заводила:

„Відки тебе візирати, де тебе шукати?!“

Доньки як зазулі до неї говорили.

Над ними розстелило ся осїнне склепінє небесне. Зьвізди мерехтіли як золоті чічки на гладкім, залїзнім тоці.

СТРАТИВ СЯ.

Колія летіла у світі. У кутику на лавці сидів мужик та плакав. Аби його ніхто не бачив, що плаче, то ховав голову у писану тайстру. Сльози падали як дощ. Як раптовий падали, що нараз пустить ся, тай незабавки уймає ся.

Твердий такт залізниці гатив у мужицьку душу як молотом.

„Та ще снів ми си недавно. Дес я беру воду з керниці, а він дес на самім споді у такі подерті кожушині, шо Господи! Тут, тут утопит си. Николайку, сику, — дес я єму кажу — а ти-ж тут шо дієш? А він мні вповідає:

„Ой, дьидю, не годен я у воеьку вібути.“

„Кажу я єму: терпи та навуки бери си та чисто коло себе ходи. Тай аді, вже навчив си...“

Одна велика сльоза покотила ся долів лицем тай впала на тайстру.

„Іду до него та знаю, шо вже го не застану. Але ци буде до кого вернути си? Бігла за мнов полем, кервавими сльозами проспала, аби ї взьити. Ноги ї посніїли від снігу, верещцла як несповна розуму. Але м нагнав коні тай примкнув. Може де там серед поля вже домерзає... Було стару взьити. А нам же тепер чога траба? Най гроші

йдут, най худоба з голоду гине! Таким трунам, як ми, та нащо нам? Горби най пошнє та підемо просючи межн люди у то місто, що Николаєва могила у нїм буде.“

Притулив лице до шибки тай сльози по вікні сиввали.

„Ой, стара, тото-м діждали си на сивий волос вінка! Тото, небого, дес беш головов у стїни, тото до Бога рйдаєш!“

Старий схлинав як мала дитина. Плач і колїя відкидали сивою головою як гарбузом. Сльози пили як вода з нори. Мужикови причув ся голос його старої, як вона біжить боса та просить, аби її взяв з собою. Але він конї батогом та батогом. Лиш зойк чути по полю, але далеко.

„Набезпешно вже ї не застану. Коби ще мене сирьтали разом з Николов у могилу. Най би-м гнили разом, як вкупі не можемо жити. Най би над нами і пес не гавкнув на чужї сторонї, але най бих укупі були! Де-ж він сам буде в чужї чужиници!“

Колїя бігла сьвітами.

„А шкода, шо-є був уріє як дуб. Бувало, шо озме в руки, тай горит му у тих руках. Було одну втїти ще малому...“

Колїя добігала до великого міста.

Виходив із людьєв. На улиці лишив ся сам. Мури, мури, а межн мурами дороги, а дорогами тисячі сьвітл в одни шнур понасьлювані. Сьвітло у пїтьмі потапало, дрожало. Ось, ось, впаде, і чорне пекло зробить ся.

Але сьвітла пускали коріє у пїтьму і не падали.

„Ой, Николайку, кобих ты хоть умерлого видів. Вже і мнї, синку, тут буде амінь!“

Сїв під мур. Тайстру поклав на колїна. Сльози вже на неї не падали. Мури подавали ся один д одному, сьвітла сходили ся всі до купи

і грали барвою як дуга. Замкнули мужика, аби его добре оглянути, бо він з дуже далеких країв сюда завандрував. Став дощ накрапати. Ще гірше скулив ся, тай взяв ся молити.

„Матінко Христова, усім добрим людем ставш на поратунок. Николаю сьвітій...“ тай бив ся в груди.

Поліціяян надійшов тай справив до касарні.

„Пані вояк, а то тутечка умер Николай Чорний?“

„Він повісив си у вільхах за містом. Тепер лежат у трупарни. Идът цев вулицев у долину, а там хтос вам покаже.“

Вояк пішов дальше вартувати. Мужик лежав на улици тай стогнав. Як пролежав ся, то пішов улицею у долину. Ноги делькотіли як підвіяні і шпотали ся.

„Синку, синку, тай ти стратив си!... Скажи мині, синку, шо тебе у гріб загнало? Нашо ти душу стратив?! Ой, привезу я розрадочку мамі від тебе. Марне пропадем.“

У трупарни на великій білій плиті лежав Николай. Гарне волося пливало у крові. Вершок голови відпав як лупина. На животі був хрест, бо навхрест пороли та посшивали.

Тато припав на коліна у ногах Николая та молив ся. Цілував ноги сина, бив головою у плиту.

„Ой, дитинко, ми тобі з мамов весіле лагодили та музики наймали, а ти собі гет від нас пішов...“

Потім підніс трупа, обіймив за шню тай питав ся, як коли би радив ся.

„Скажи-ж мині, кілько служеб наймати, кілько на бідні роздати, аби тобі Бог гріха не писав?...“

Сльози падали на трупа та на білу студену плиту. Плачучи убирав сина на смерть. У біленьку мережану сорочку, у пояс вишиваний та

в кашелюх із павами його убрав. Писану тайстру поклав під голови, в головах поклав свічку, аби горіла за страчену душу.

Такий годен та гарний парубок у павах!
Лежав на студеній, мармуровій плиті та гейби
усміхав ся до свого тата.

ЛЕСЕВА ФАМІЛІЯ.

Несь своїм звичаєм украв від жінки трохи ячменю і ніс до коршми. Не ніс, але біг до Жида, і все обзиравав ся.

„Ого, вже біжит з бахурами, бодайже-сте голови полонити! Коби забічи до коршми, бо як допаде, тай знов буде рейвах на ціле село“.

І побіг з мішком на плечах. Але жінка з хлонцями доганяла. Вже перед самою коршмою хапнула за мішок.

„Ой, не тікай, ой, не біжи, не розноси мою працу змежи дітвій!“

„А ти, мерзб, знов хочеш робити веймір на всі люди! Лице би-с мала!“

„Лица я ізза такого газди не мала, тай не буду мати! Давай мішок та пропадай. Анї, то будем тьи бити, буду тьи бити з дітьми насеред села! Най буде покаяніє на увес світ! Давай!“

„Ти, стара льрво, та ци ти здуріла? Та я тебе і бахурів твоїх повішію!“

„Андрійку, синку, лиш по ногах, лиш по ногах, най вам хлібец по Жидах не розносить! Так бийте, аби-сте ноги полонили. На калїку то ще заробимо, але на піяка мя не годні наробити!“

Вона говорила до своїх двох хлопців, що стояли з бучками і несміло дивилися на тата. Андрійко мав може десять років, а Іванко з вісім. Вони не сміли приступити і бити тата.

„Бий, Андрійку, я буду тримати за руки. Лиш по ногах, лиш по ногах!“

І вдарила Леся по лицю. Він поправив її ще ліпше, аж кров потекла. Тепер хлопці підбігли і почали валити бучками по ногах.

„Ліпше, синку, уваліт му ноги як псови, аби тьгав за собов!“

І плювала кровю і синіла, але тримала за руки.

Хлопці вже зважилися і підбігали як щенюки, і били по ногах, і відбігали, і знов били. Майже бавилися, майже сміялися.

З коршми вибігло кілька людей.

„Мой, таже цього ще ніхто не видів, відколи сьвіт! Аді, як бют, ще цицка коло рота не обісхла. Покаяніє на увес мир!“

Хлопці били як скажені, а Лесь і Лесиха стояли закаменілі, покервавлені і не рушалися з місця.

„Мой-ня, хлопці, таже ви пірвете си коло дьиді...“

„Було брати довші буки, аби сте ліпше доцьгали...“

„Бийте по голові дьидю, у розум, у тімне...“

Отак викрикував якийсь п'яний з перед коршми.

Лесь кинув мішок на землю і став як дурний. Він такого нападу ніколи не сподівався і не знав, що робити. Врешті ляг на землю і скинув кштар.

„Андрійку тай ти Іванку, йдіт тепер бийте, я ані кину́ си. Ви ще малі та вам тьжко підбігати. Гай, бийте...“

Хлопці стояли подаїк і дивно дивили ся на тата. Поволеньки покидали бучки і дивили ся на маму.

„Та чому їх не заставляєш, аби били, аді-м лыг — бийте!“

Лесиха заревіла на все село.

„Шо я, люди, винна? Я бю си по ланах з дітьми на сухім хлібци, та шо я уторгаю, то він все до коршми віносить. Я, люди, не можу нічо заробити через него, бо не можу хати лишити. Таже він лишив нас без драночки у хаті. Шо залямит, тай до Жидів за горівку несе. Я не годна наробити і на діти і на Жидів. Най си дів, шо хоче, але я вже не годна...“

„Таж бийте, і палцем не кині!“

„Най тебе, чоловіче, Бог пібе, де ти нам вік пустив марне і діти осиротив! Та ти нас кілько набив си, шо ми ніколи з синців не віходимо, як воли з ярма. Таже я не можу горшечка у хаті затримати, бо все вібиваш. А кілько я з дітьми начувала на морозі, а кілько ти лишень вікон набив си? Нічо ти не кажу, най тьн Бог скарає за мене тай за діти! Ото-м собі долю в Бога ві-молила... Люди, люди, не дивуйте си, бо не знаєте.“

Взяла мішок на плечі тай поволікла ся до дому з дітьми як пришиблена курка.

Лесь лежав на землі і не рушив ся.

„Але піду до кременалу, на вічний кременал піду. Раз! Такого ніхто не чув тай не буде чути. Таке вістрою, шо земля здригне си!“

І лежав і свистав завзято.

Лесиха повиносила все з хати до сусідів. На ніч лягла з дітьми спати в городі, у бурянах. Бояла ся п'яного Леся, шо в ночі прийде. Дітем постелила мішок і накрила кожухом. Сама чіпіла над ними у сердачині.

„Діти, діти, що мемо робити? Тото-м вам постелила сьогодні на увес вік! І пімрете, та слави не збудете си! Не годна я цего за вас відмолвити...“

І плакала і наслухала, чи Лесь не вертає.
Небо дрожало разом зі зьвіздами. Одна впала з неба. Лесиха перехрестила ся.

КАТРУСЯ.

Як Катруся приходила до пам'яті, то мама сідала коло неї і жалібно говорила.

„Катрусе, доки ти, небого, меш слабувати? Гроші минули си, других заробити не заробиш, хотьби-с і підвела си. А я повідносювала гроші по ворожках. Тай з того нема ніякої користі. Правда, ворожка угадала за все, як дома дїє си, яка тобі біль, але коріне нічо не помагає. Відай тобі таки нема виходу...“

Катруся лежала нерухомо. Водила сухонькою рукою по твари. Сині нігті були як її сині очі і здавало ся, що по лиці вандрує багато синіх очий, дивних, блискучих. Всіма тими очима Катруся гляділа на маму і потакувала на її жалібну мову.

„Ой, нема, бідний сьвіте, нема. А дьдя гет зжурив си. Заходить у голову, чим тебе поховати, як умреш? Коли на тьи подивит си, тай чорніє з жури. Ми, Катрусю, гет з усего вішли. Муки на дні лиш трошки, зерна одного нема коло хати, тай зламаного грейціря нема. Якби-с умерла, тай би-м стали як серед води. Коби тьи Бог хоть до осени додержьнів... Ей, дівко, дівко, тото-с себе тай нас зневолила!“

Мама взяла Катрусю чесати.

„Ти так страшно гориш, та так кашлаєш, що най Бог сохрани! Анї дранку натягнути на тебе, анї розчьисати, анї вмити. Боже, Боже, як ми гіренько мучимо ся. Попрою Бога, аби-м половину тої муки на себе перебрала, тай не можу допросити си.“

Сльози мамині капали на Катрусине волося і пронадали як вода у піску.

„Шо то з тебе зробило си? Така-с була годна, така робітниця, шо на все село! Аж нам си душа радувала, гадали-м, шо нам лекше стане ізза тебе, а то, адї, яке лекше! Коби хоть шо їстки доброго, а то ми завважаємо на барабули, а ти таки гинеш. А трудно ходити вже по хагах за молоком, вже-м си кїлько находила, шо тепер нема як лица вказувати.“

Мама заплїтала косу.

„Не знати, нашо я квіток тобі накупувала? Увалила-м два леви як у болото. Вже відай я тебе у ті квітки на смерть уберу...“

Заплакали.

„Ану-ко, дайте, я подивлю си на нвх.“

Мама дала Катруси квітки синї, білі, зеленї, червонї.

Катруся презирала їх, лице її слабо усміхало ся, а синї, білі, зеленї, червонї блески бликали по обличю.

„Дай суда, борзенько, адї, дьдя їде та скаже, шо тобі ще у голові дївоцтво.“

*

*

*

Катрусю поклали на віз, аби везти до лікаря. Мама плачучи підкладала їй подушку під голову.

„Бодай я вже не дочкав вас дохторувати! Коби-сте поздихали, то би-м раз поховав, тай збув си!“

Держав важки від однокінки і аж чупер собі микав зі злости.

„А ти, розпаднице, памньнтай, що як я гроші задурно по дохторях розсїю, тай ти амінь зроблю! Я тебе без дохтора поховаю, я тобі буду дохторь. А відки-ж я наберу на вас, на дохторі, на аптики та на дїдька рогатого?! Та мій мозиль не годеи цьому вітримати, ой, не годеи. Наймив єм фіру, та лїше вже відвезти на могилу та вівернути тай збути си. Боже Боже, шо це мене найшло цеї днини! Ну, ганциго, кіпай тими безклубими боками!“

Потяг конину батогом тай виїхав за ворота.

На улиці Катруся цікаво розглядала ся. Від осени багато новин настало. Вуйко Семен загородив пліт, старий Николай пошив наново стодолу. Катруся забула і за сварку татову, так роздівлювала ся на всі боки.

По полю люди орали, сїяли. Жайворонки над ними співали. Чорна ріля розсинала ся під сонцем.

Катруся почервоїла і все собі гадала:

„Маю в Бозї надїю, шо підведу си, шо ще весни не стратю. Зараз таки найду собі роботу... Боже, Боже, найди минї лїк!“

Цевна була, шо весни не стратить. Тато сидів на передї і довго мовчав. Врешті почав говорити.

„Адї, динка як золото, а ти ходи по дохторях!“

Звернув ся до Катрусеї.

„Скажи ти минї, дївко, шо я маю з тобов робити? Лежиш та лежиш, тай ні життя ні смертї. Я грошай набираю та набираю, тай все задурно! Коби-м знав, де тобі лїк, тоби-м шукав,

а так, що я знаю? Коби с вже або суда або тудда! І тобі лїше, нам лїше...”

Катруся плакала.

„То, небого, нема шо плакати, лиш таки, шо правда! Ти собі виріш і гадки не маєш, ніби то не однако в землі гнити? Яке сьогодні легке житє, то лїше вмерти та не капарити цілий вік по чужім полі! Вже-м гроший набрав, та ще на беру на похорон, тай на старієгь Жиди з хати віженут. Ех, коби-м знав, шо не буде тобі лїку, тай бих зараз завертав си до дому. Добро шо то лишило би си на погріб.“

Катруся заходила ся від плачу і кашляла на все поле.

Тато вигягнув з пазухи яблуко тай якоесь несємліво подав донці. Ніколи він ще не давав їй ніяких лакітків.

„Не плачь, небого, я тобі не воріг. Я лиш кажу, аби задурно гроші не віднести, аби себе не скалічити тай аби тобі не помогло. Таже ти сама, дитинко, видиш, шо нема відки. Я би тобі мізинного палця врубав тай би-м не жалував. Я за тебе маю у людий честь як за хлопца, бо-с робітница на все село. Спнку. я на тебе дув як на пінку тай вижу, шо виріш. То видко очима, шо тобі нема віходу. Ой, небого, небого, тото мемо бідити без тебе... Ой, будем та будем...“

Старий замовк.

„Ой, умру, умру, вже вижу, шо минї нема віходу“ — шепотїла Катруся.

Вїзджали в місто.

*

*

*

Вертали до дому. Сусїд Николай також з ними.

„Він мині таке напівяв, що де, де, де-е-е! Мужикови до докторів не здало ходити. Коби, каже, багато молока пила та мнѣнса якогос легкого аби поїдала, аби трунок собі вілагодила, аби хліба білого — де шо на сьвітї є, то загадав. Може воно у панстві помогло би, але у нашім станї то не поможе. Доста того, шо як він зачѣв почытувати, то я таки не дослухував до кінца. Ніби було би шо з того, шо я би віслухав? Най умирає так, як є. Най віше тоті мидцини, шо-м узьив з уптиці, та най або віхорус си або як сама хоче...“

„А ви ж гадаєте — почав сусїд — шо докторі дают мужикови такий лік як панови або Жидови? Бодай так здорови! Мужикови шо вткне, вткне, тай спасай си. Ніби єму хоче си мужикови доброго ліку пошукати? З паном шо день то добрийдень, а з мужиком шо?“

„Коби то, уважьїте, кому порадиш, а то наше яке? Поцулував у руку тай чикай, аж скажут гроші дати...“

„Найліпше було візнати у старої Іванихи. Вона, бачу, пішла до докторя, тай як він зачѣв її шукати, то вона, єму навправці; ой, каже, панї докторь, дайте мині послїдний лік. Я, каже, бідна баба, не маю ізза кого докторувати си, та дайте мині послїдний лік. Докторь, бачу, відивив си на бабу тай каже: а ти відки знавш? Ой, каже баба, відки знаю, то знаю, але дайте мині таку риципку на послїдний лік. Як зачѣла, як зачѣла, тай дав і до сегодни ходит...“

„Коли ж бо не стало розуму запитати си. Ви гадаєте, шо то з паном так говорити, як вам си здає? Кажи раз, два, тай забирай си, шуруй!“

„Пішла баба з тов риципков до антиці. Дала антикареви, а сама, не бі си, мудра, дивит си, як він ме тот лік вілагожувати. То вповідала, шо як собі капнув того ліку на долоню, тай наскрізь

руку перейшов. Але то лиш дес сотому удаст си такого ліку дістати. А мужикам лиш такий лік здалний, шо або суда або тудя!“

„Ей, бідний сьвіте, шо я не розпитав баби, як воно треба того ліку просити! А так і гроші загубив, і нічо не поможе... Тото-м гидно зробив.“

„Та відай нема ваші дівці віходу. Адіт, як вона горит? Нема з неї так нічо як з отого листка, шо відчімхнув си від дерева...“

„Ой, нема, нема і гроші пішли. Коби м був хоть Іванухи запитав...“

„Та то, видите, від чого лік. Антикарь має свою антику та вмирає...“

МАЙСТЕР.

То як часом майстер напив ся в саму міру ні за мало, ні за багато, то розказував одну подію зі свого життя. Всі, що були у коршмі, слухали його з увагою, навіть і Жид слухав.

„Та я вам, мой-ня, не буду ні цеї, ні тої городити. Був єм майстер, був єм газда — ціле село прикаже. Тепер я лайдак, най і це село прикаже — марного слова не скажу. Не скажу, бо що правда, то не гріх. Але як то воно на мене впало? За оце ви питаєте..

„Прийду до газди, обдивлю си по матріянї, по пляцови, прибу торг, могорчъ віпемо тай до роботи! Плюну у жменї, сокиру в руки тай диви си, а будинок як дзиґарок віріс на подвірю. З котрого хочь боку заходи — дзиґарок.

„Віду в неділю з церькови, йду до дому тай нютую собі в голові, шо най лиш пожию з десеть років, тай село гет перебудую. Так перебудую, шо не жьиль буде у него зайти..

„Дома пообідаю тай йду в поле на жито по-дивити си. На биті горі оберну си, глипну на се-

ло, а мої, мосцане, будинки, як та итаха легка, шо ледви землі доторкав си. Як стану, як глипну, то так мині весело, як мамі, шо дивит си на свої діти. А так мині легко, шо сто миль перелетів бнх...

„А так мині Бог годив, шо шо загадаю, тай маю. Я собі нивку купив одну, ба й другу, я собі коровку, овечки. Годило, у руки йшло, як з води йшло.

„А мама, бувало, припадают коло мене та приповідают:

„Ой, синку, тото ти Бог файний талан дав у руки, нема такої днини і години, аби м Богови сьвитому не дькувала за тебе.“ Кажут: „старий, старий, а встань-ко та подиви си на нашого Івана, який він газда?“ А жінка слухає того та як скрипочка увихає си по хаті...”

На сім місци Іван випростовував ся, лице його пашіло великою радістю. Ті, шо його слухали, дивили ся на него якось смутно, але мовчали. Іван їх завойовував своєю бесідою. Робив із коршми церкву.

„Але потім, братя, пішло все коміть-головою. Якби взяв на долоню шіре тай подув, то так пішло все. Не лишило си нічо навкруг палца обвити...”

„Прийшов одної неділі чоловік з Луговиск тай каже: так і так, ксьондз наш закликає вас до себе. Зібрав я си тай іду. То не далека україна тай прихожу до Лугівеского ксьондза.

„А шос мині вже дорогов на души потенькувало. Прихожу, ноцулував ксьондза в руку, а він мині каже, шо так і так, у нашім селі траба нову церкву класти. Ми, каже, не погодяли си з тим Гуцулом, шо кладе церкви, а чули-м, шо ти добрий майстер, тай порадили-м си, аби ти нам клав церкву.

„Як я, знаєте, це вчув, тай на мене піт збив, як коли на слабу худобину. Адї, сьогодні ще не пам'ятаю, що я на то сказав ксьондзови, як я із хати вішов? Шос ні обмарило..

„Вертаю ся до дому, а минї то чорно то жовто перед очима, вітер ні із ніг згонит. А в голові як коли би Цыгани клевцями гатили. Але гадка гадку рівно пошибає. Дес я собі думаю: мой, таже це не стодола, таже тут, брьи, тисїчі дают на твої руки, таже церькву люди видьи ізо всїх селів. Такий я страх дістав, шо най Бог боронит! Отак якби ні хто сокиров зарубав у голову...

„Прихожу я до дому тай анї жінка, анї діти минї не милі. Нічо я нікому не кажу — мну в собі.

„Льиг я спати. Сплю як камінь, спю — не вісипльню си. А мвинї снит си, шо я дес у вишневім саду лежу та на сопівку граю. Вишні зацвили, аж молоко капає, а я лежу та на сопівку граю. Але дес коло того саду вчинила си церькова, я її дес вже поклав, а вона коло саду вчинила си. Як нараз дес не загримит, як колиби гора завалила си! А то церькова розлетїла си на порошок. Тот дзвінок, шо на самї горі стоїт, дес так дзвонит, але так жьилїєливо, шо аж! Сам дзвонит. Дес я хочу підвести си, а то мене церьква гет привалила. Дес вода велика вчинила си, дес по водї ворїя, ворїя таких пливає, шо вода чорніська. А дзвінок на горі форт дзвонит і церькви нема, а дзвінок на горі все дзвонит...

„Дес я кричу ратунку тай мене збудили та трохи спам'ятали.

„Дальше нічо ни тьмю. Доста того, шо-м вілежьив три місіці тай потім нічо з мене не зробило си...

„Гуцул поклав таки церкву в Луговисках, а мене сьвіта збавив, збавив на віки..“

Далі майстер не розповідав своєї історії, бо всі знали, що потім стало ся.

Врешті і не міг розповідати, бо дійшовши до сего місця в оповіданю, клав наперед себе фляшку горівки і пив понад міру. За то ті, що до тепер слухали його і мовчки сиділи, розбалакували ся і жалували майстра.

„То, видите, чоловік ба сеї, ба тої собі загадує, а то все божа ніць. У Бога нема, що цес файний, а цес старий, а цес бідний, у Бога всі однакі; що має Бог дати, то даст і найбіднішому і найбогатшому..“

„Та вже воно правда, що від божої моци ніхто не сховає си, але бо дес такі люди є, що чоловіка збавляють. Адї, Гуцул поробив му якус біду, ци підсипав, ци розум завезав, тай що з чоловіка зробило си? — ніц, болото зробило си. Та оце є, що чоловік чоловіка так зупсує..“

„Та то гуцулєска віра, бодай го шлях трафив! Адї, генди паршьяк лиш звис на нашу працю, але він ліпший від Гуцула. Бо він озме гроші, мабток зарує, але розуму не відбере. А Гуцул поробит таке, що чоловік б-сьвіті си забуває. Гуцула гони від хати як пса!..“

„Правду кажете, ой, бігме, правду. Таже Іван потім вдурів. Загнав жінку в гріб, діти повідгонив від хати, пустив, де шо є. Має хатчину, але таку страшну та облупану, що льично до неї увіти. Адї, не за довгий час піде відци до дому тай вібе вікна тай лыже на пічь та ме співати. Та ніби він тепер має добрий розум? Таже розумний не бив би вікна у свої хатї, та не купував би їх шо місяця два рази. То лиш так здає си, що він добре говорит, але єму в голові рівно хиба..“

„Пустив го, невіра, марне. Так го зсукав, шо до смерти ніхто го не розсуче. Зломив му волю, его ні робота не бере си, ні нічо, а шо заробит трошки, тай все посідає в коршмі...“

„Най Пан Біг хоронит кожного доброго чоловіка...“

МАМИН СИНОК.

У суботу рано вибігла Михайлиха за поріг хати і заговорила до себе дзвінким голосом:

„Ба, не знав, де бахур поїв си? Дес воно ландає, дес воно нишпорит по дворі як курка. Ану, ци би ти ьго вдержыла у хатї? Счесала бих бахура, тай нема.“

За хвилю пішла до стодоли подивити ся, чи коло Михайла нема бахура.

„Ото, в тебе дакож розум?! Не наженеш хлопця до хати, але коло себе тримаєш на студени. Ходи, Андрійку, до хати, та дам яблуко таке червоне шо аж!“

„Не йди, дурний, бо мама бреше, мама хоче чысати, тай гулит тебе“ — сказав і зареготав ся Михайло.

„Цес чоловік, бігме, вістарів розум! Таже дитина отут замерзне коло тебе. Не слухай, Андрійку, дьнді, бо дьндя дурний, але ходи до хати, а я тебе счышу, тай дам булку тай яблуко. Ая!“

„Коли ви не дасте.“

„Ходи, ходи, бігме, дам.“

Тай взяла за руку тай повела до хати.

„Я тебе файно вімню, вічышу, а завтра пі-
деш зо мнов до церькови. Мама таку файну со-
рочечку і поясок даст. Всї будут дивити си тай
мут казати: адї, який Андрійко красний!“

„А яблуко дасте, ма?“

„Дам, дам, багато.“

„А булку?“

„Тай булку..“

„А до церькови озмете?“

„Озму, озму...“

„То чишіт.“

І мама взяла мити голову Андрійкови. Цятки
води спадали поза ковнір і Андрійко ледви ви-
тримував, аби не плакати,

„Тихонько, тихонько, мама так файно вімпе,
вімне! Личко буде як папірчык, а волосє таке
як лен. Над усї хлопці будеш найкращий!“

„Коли бо кусав..“

„Мама гет вічыше, нічо не буде кусати.
Так легонько буде, шо сї, де!“

„А як вічышете, тай дасте булку тай яблу-
ко, то пустите на двір?“

„А шо-ж, уберу тебе тай підеш гет далеко,
гет, гет...“

„Добре, я піду до вуйниного Івана.“

Мама Андрійка вимила тай взяла на колїна
тай чесала.

„Ма, а коло дьвдї є кіт, тай таких миший
ловит тай душит.“

„Бо миши зерно трубят та шкоду робля..“

„Нашо шкоду?“

„Аби не було шо молотити тай молотн.“

„А шо-ж вони їдьи?“

„Таже зерно...“

„Як?“

„Е, з тобов не договорив би си...“

„Траба, аби ты дьдя у вечір підстриг, бо, адї, яке патлате волосє.“

„По парубоцки, ма?“

„Аякже, таже ти у мене парубок.“

„Тай видиш, шо вже, а ти не хочеш ніколи давати чьисати си. Ану-ко подиви си в дзерькало, як файно?“

Андрійко виглядав як скупаний, волосє спадало маленькими, білими пивками на чоло і шию. Очи були синї, а губи червоні. Мама дала йому яблуко і булку, він сховав у пазуху.

„Я хочу до вуйни.“

„Уперед зїж яблуко та потім підеш, бо хлопці відоймут.“

„Я не покажу. Хочу до вуйни.“

„То йди, про мене.“

Вбрала його в чобітки, в свою кожушинку, в татів капелюх тай пустила на двір.

„А диви си, аби с упав, тай буду бити...“

Сїла в хатї шити.

„Не бі си, такий мудрий як старий. Не мав би си в кого вдати! Вікапаний Міхайло. А зараз упоминає си заплати за чьисанє...“

І мама всьміхнула ся і шила далї.

„Коби здоров ріс та чемний. Має три роки тай гет оченашу бере си. Такий старогрецький, а такий пустьик, шо хату до гори ногами здоймає. Так нераз допече, шо мус бити. Якби не бив, тай нічо би з него не було.“

Підняла голову, глянула у вікно.

„Це вже в полудне, а Міхайло ще не входить полуднувати. А бахура нема. Дєс певне чьит на снїгу тай ме кашлати...“

Вечером сидів Михайло на лаві тай держав на колінах Андрія. Вогонь палахкотів у печи і освітлював хату червоним світлом. Михайлиха сиділа перед печею тай варила вечерю.

„Ти зійшов, старигане, на діточий розум, та лиши дитвну в супокою, не підкидай ним як гарбузом. Йди, Андрійку, до мамі.“

„Коли я не хочу.“

„А ти чій, дьндів, чи мамин? — питає Михайло.“

„Дьндів...“

„А кого меш бити?“

„Маму.“

„А ти, підвіяний, та я тобі яблука та булки даю, а ти меш мене бити!“

„Дьндя тобі купит багато яблук, бо ти дьндів.“

„Ой, ци ни цес дьндя тобі купит? Ти би ніколи не видів нічо.“

„Ану-ко покажи, як ти меш їхати у воську на кони?“

Хлопець сів на поривач і брикав по хаті.

„Доста, доста, Андрійку, на тобі солімку та пінку з молока збирай.“

Андрій опинив ся коло печи і збирав пінку.

„Мо, Андрі, а ти шо купиш мамі?“

„Червоні чоботи.“

„А дьндиви?“

„Дьндиви нічо не хочу.“

„Файний сніок мамин.“

Михайло взяв його знов на коліна.

„Ти як називавш сп?“

„Андрій Косминка.“

„А хто ти є?“

„Луский радикал.“

„Добре. А куда ти поїдеш?“

„До Канади.“

„На чім поїдеш?“

„На такі шіфі як хата великі, таким морем шіроким, шіроким, гет, гет...“

„А дьидю озмеш з собов?“

„Озму дьидю тай маму тай Івана вуйного тай гет поїдемо...“

Йдв, йди, не зіціруй хлопца та не беря на акзамент, бо ще всне без вечері.“

„Але поміркуй, який бахур мудрий, гет все знає!“

АНГЕЛ.

Стара Тимчиха гріла ся на присні протів сонця. Поперед ворота проходили люди і ніхто з бабою слова не заговорив. „Славайсу“ — „На віки слава“ лиш кілька бесіди і розмови.

„Старого лиш озми та закопай! Шкода тої лижки страви, шо ззіст, та того кута пєчи, шо залежит. Всім великий у очах, ніхто слова не заговорит, ци бісе, ци чорте. Таки не варт старому жити тай решта!“

Прийшли їй на гадку слова старого Тимка.

„То, стара, так є, шо моя голова на переді, а твоя зараз за мов. А як мої не стане, то твоя ніц не вартув. Лиш аби-с мене одного дня поховала, а другого ти вже не газднися, меш сидіти як у комірне у свої хаті...“

„Ей, старий, старий, тото-с ні лишив, як колыби-с утік від слюбу. Був-не плохий, куда тьн потрутила, туда подавав єс си, але все я ізза твої голови була газднися. Була-м тай була-м...“

Смутно бабі Тимчихі було, хоч сонце як рідна мама розгрівало старі кости.

„Та ти гадавш, старий, шо хтос за тебе нагадує? Якби мене не було, тай би ніхто і не

гавкнув за тобов. Ой, сьогодні діти такі діти, що аж у пстах постиває! Але-с дурний, бігме-с, дурний! Було понабирати банків та векслів, та добре поїдати та попивати, та жити по панцки. А то запобігали-м обов, ячка жьилували на явшницю, а сьогодні і обідцу за тебе ніхто не зробит.“

Баба Тимчиха закрила лице долонями таї шепотіла до старого Тимка.

„Коби-с, мамо, вішолопала послідний феник, то би обідець був. А як не зможеш підвести си, то здихай на барабули! Ніби діти купили би тобі яблучко або булочку? Тогди би с їла:“

Встала з присни та пішла подивити ся до курий.

„То в старого, бігме, такий розум як у дитини. Таке м понаплітала, що ветнд перед сонцем сьвітим! Вони, сараки, маюг свої діти та мусі за них дбати. А ти, стара, мовчи та дихай. Не дурно якис вігадав, шо в старого дитинячий розум...“

З осим словом Тимчиха увійшла до великої хати. Розімкнула свою скриню і вибирала одержу. Придивляла ся, чи не силісніла, або чи міль не наплодила ся.

„Все ще нашого стараня, нїтки діточої нема. Всего-м собі налагодила д' смерті. Як старий умер, то лиш дошок на деревище купили. Ёй, де, коби і мене так файно ховали. Були люди та було і для людей. Вже-м ты, старий, поховала як газду! Ніхто не писнув, аби-м чоґос жьилувала.“

Виймала червоні чоботи.

„Лиш раз убувані. Небіщик вже перед смертев був на ярмарку таї купив. На, каже, Насте, аби-с мала на смерть, хто знає, як ты діти мут шінувати? Все ліпше мати своє. Аби-с мала порьидний чобіт на нозі, бо то Бог знає, ци я внеред умру, ци ти!“

Баба заплакала.

„Не журіт си, дїгоньки, я вам кошту не нароблю, ще й вам лишу. Мене старвій добре постарав. Коби так усіх. Лиш не дайте бабі без сьвічки умерти. Я так коло старого страждувала ночами, шо лиш один Бог знав, але таки не вмер без сьвічки.“

На сподї скринї найшла баба вузлик із грїшми. Взяла в руки і сіла на земли, аби рахувати.

„Ой, діти, діти, тото-м си вас набавила та напістувала! Бувало біжу з міста на-голову, а все мпїї на гадці, шо вони там дїют самі у хатї? Добігаю до ліса, а вони йдуть протів мене, ледви землев котьи си. Підо мнов аж ноги дрожут, аби борше до дому, а вони зіпрут, тай мус сїдати та роздавати дарунки. Понабирают тай далї! Лиш небїжка Доця зо мнов ішла, а бахурі полетїли як вітер..“

Обличє бабине подобріло і прояснило ся. Глянула на образи. Там був голій ангел, шо тримав у товстих руках дві червоні рожі.

„Ой, ти, голаку, все ще сьмівш си з старої баби. А як, баба постарїла си, а ти все молоденький, все бабі хату звесельєш. Ой, дитинко божа, минув вік як у батїг траєнув!“

Баба сперла ся обома руками на землю тай нагадала давні часи.

„Ще Юрчика відай на сьвітї не було, як я єго купила. Якис панок поначіплював на підсїню таких образів, шо на фіру не забрав би. Людїй таких обзираю багато як на ярмарку. Якас там була така люта звірь змальова, шо в казці би не склав. А якіс царі такі страшні, московскі та турецкі та вського дива. Межи ними був ангелик, тай я єго купила. То так він приязно дивив си, та так ружї кождому наставляв, лиш берн. Де, де, то вже вік минув від тогди..“

„Бувало зимовими вечерами то понаробльню з паперю голубів. Головки позолотю, крилца посріблю, та як приберу вго у ті голубчики, то він як коли би з ними грав си.“

Тимчиха забула гроші рахувати розгадуючи. Тримала їх у жмени і далеко гадками літала.

„Ой, розумремо си, небоже, мене вже давно не буде, а ти все меш хату веселити. Хоть кілька буде знаку по бабі, шо жила...“

ОСІНЬ.

1800

Митро латав жоночі чоботи. Не латав, а зчіплював до куши. Гріх би було давати таке драгтє до шевця, тай за їрейцірь скупю. А жінка боса, босїська, води внести до хати не було в чїм. Тому Митро вже від ранку взяв ся до чобїт. Сидїв коло лави протїв вікна, обклав ся старим шкуратєм, воскував нитки на драгтву і бісав ся як пес.

„Бїгме, кину в пічь, шпурну у вогонь тай збуду си! Шкіра здривїла, нитки не прїмкнеш, бо прїрве ся — вікинї на гнїй тай плюнї тай вже!“

Прїговорюючи до чобїт Митро все таки з великою стараннїстю їх латав. Що провів нитку крїзь шкіру, то все неспокійно оглядав, чи не прїрвала ся. Через те робота йшла пиняво і Митро сердив ся.

„Залїзо не шкіра, тай зшуровус ся, шо то говорити? Вже штири роки як купленї, бо штири вже цеї осени, та вже їм чїс. Але ще цу зиму мусї служити, хоть би там не-знати-шо.“

І латав і бісав ся і сто разїв хотїв кидати у піч або на гнїй.

Митриха сиділа на припічку і латала дранки.

„Порозпадали си на січку. Колопеньок не посієш, бо траба їсти, полотенца не купиш, бо трейціря нема — прийде до такого, що мемо голі ходити. Залатай в однім місци, то просіче си в другім. Якби ще не прав, то може би не так дерли си. Вже я їх і не перу як варт, але павутина все павутинов! Бог знає, як їх латати, з котрого боку брати си до них?“

З отакими гадками сиділа Митриха над купою дрантя. Мізерне її лице пильно вдивлювало ся в подерті сорочки і було безрадне. Грубе, пороздране полотно із затертими червоними вишивками подобало на одіж жовнярів із війни. А вона, як бідна, милосерна сестра, з сумом і резігнацією хоч чим тим хотіла допомогти нещасливим раненим.

„Та ще зиму якос переходимо, але літо, то вже Бог знає.“

І водила сивою ниткою довкола латок і думала над сїрим житєм своїм.

На печі лежала Митрова мама. Дрібка жінки — завбільшки десятилітної дитини. Кашляла, но переставала.

„Божечку, Божечку, найди мині смерти, най я так гіренько не вальню си! Вже-м відай спокувала усі гріхи, шо-м нагрішила... Дес умирают такі, шо лиш би їм бути, покидают добро і мастки, а я як отот твердий камінь, шо го ніхто не годен роздавити. Боже, Боже, ба за що ні так тьжко караєш?“

І розпукáла ся від кашлю.

Коло баби сиділи діти. Як баба синіла і заходила ся від кашлю, то вони всі дивили ся на бабу цікавими очима і все показували пальцями на бабу та говорили: аді, аді, баба вже умирают. А як баба відкашляла ся, то все говорила до них: де, де, дітоньки, моя смерть забула за мене.

Але Митрови вже остогидло борикати ся із здривілями чобітьми. Шпурнув під лаву тай почав сварити ся.

„Коби-м ваз на смерть лагодив, тоби ми лекше було. Анї вбути, анї вгорнути, анї нагодувати — таки нічо не мож настарчити. Ходїт-ко трохи босі, та може вас борше повіхашлює.“

Сїв коло стола.

„Та може би-с дала ми шо їсти, газдине моя. Таже знаєш, шо-м ще сегодни нічо у ротї не мав.“

Митриха встала з припічка і подала йому барабулю. Була застрашена як вівця.

Митро лупив барабулю, мачав у сіль і гряз хлїб.

„Вже ти мене годуєш... Але я тебе так нагодную, шо здохнеш, так я тебе нагодную. Коби якого борщика, або бевки, або дїдька рогатого, або шо.. Твїцьне тобі барабулю тай дави си! Я вже не годен ноги за собов волочити!“

„А шо-ж вона тобі, синку, зварит? Олїю нема, муки нема, та шо вона тобі зварит?“

„Ваше, мамо, говоренє скінчило си. Сидїт собі на печи та кашлайте. Мастків від вас не посїв єм, волів і коров не забрав єм, тай сидїт собі тихонько. Або ліпше собі погадайте, чим я вас буду ховати? Чвкасте тої смерти як каня дощу, все „Божечку, Божечку, найдї минї смерть,“ а то все на мою голову...“

Баба хотїла заплакати, але закашляла ся.

„Бігме, оглухну“ — казав Митро.

„Мой, ти, шибинику, чого ти чїпавш си гриндок, хочеш горшки побити? Та коби-с вже зачепив си на віки...“

І почав бити хлопця.

Дїти зверещали, баба не переставала кашляти.

„Та на цу хату птах би не сїв“ — говорив Митро.

„Але чого ти до дітий прискіпав си, а вони шо винні, шо чоботи здривіли?“

„Ти, суко, поналїплювала-с їх та поначинювала, та ще гавкавш за ними? Я вас усіх поріжу...“

Підняв чобіт зпід лави і почав ним жінку бити. Врешті затагнув на себе кожушину тай виходив із хати.

„Аби я не діждав вертати си до цеї хати“ — сказав уже на порозї.

„Йди, йди, слухай за Канаду; гадавш, шо я піду з дітьми дес на край сьвіта?...“ навздогінь сказала йому жінка.

*

*

*

Митриха топила в печи. Диму напхало ся повна хата і вона все втирала сльози. Дим очи виїдав.

Баба на печи стогнала.

„Коби то лїто. Порозходили би си по роботї тай би не гризли си на купі. Сонечко би порозводило гет по полю. А так пекло у хатї. Боже, Боже, не тримай нї бїлше на сьвітї, бо видиш, шо нема як жити...“

Діти бігали по хатї. Але як хто здубонїв у сїнях, то вони тікали на піч д' бабі. Тогди тварі їх робили ся помучені і пригноблені. Все удавали спокійних, бо бояли ся, аби тато не бив. Але як до хати не входив тато, то вони знов злізали з печи, аби гирцювати по землі.

Так голуби спускають ся цілим стадом на тік. А як мужик рпше хатними дверми, то вони поквдають зерно і перенуджені злітають під небо.

ШКОДА.

У Романихи заслабла корова. Лежала на соломі і сумно дивила ся великими, сивими очима. Ніздря дрожали, шкіра морщила ся — дрожала ціла у горячці. Пахло від неї слабостю і болем страшним, але німим. В таких випадках найбільше жаль, чому худобина не може заговорити і поскаржити ся.

„То очі видьні, шо вона не буде. Може би й поміг шо, якби то кров, а то хтос кинув оком на ню, бодай му повілізали, тай тепер нема ради. Здайте си на Бога — може вас потішит..“ Так казав Ілаш, що знав до худоби.

„Ой, Ілашку, видко, шо не буде, але як її не буде, тай мене не траба. Я цілий свій вік змарнувала, аби коровки дочекати си. Від чоловіка лишила-м си, син умер у воську а я кривала та робила і нічь і день. Такі зпмові ночі довгі, а я до дини прьїду, аж ми пушки спухають, аж пісок у очах стає. Лиш один Бог знає, як я тот грейцірь гірко прьїтала, заки напруїтала..“

„То, видите, бідному, то все так, а хотьби-с руки зробив по лікті, тай нічс з того не буде! Уже так в, тай шо діяти? Траба якос так жити..“

„Тай не знати, шо свої голові робити тай шо діяти тай хто би минї раду дав?“

„Ще кличте си на яку днинку, аби-сте службу наймили тай обідець зробили. Або дайте си на відпуст Івана Сучавского; кажут, шо багато помагає.“

„Ой, вже я си покликала і на днинку і на Зарваницьку матір̄ Божу і кличу си на Івана Сучавского.“

„Може, кажу, Бог вам поможе, як здасте си на него. Най вам Бог даст як найліпше.“

І Ілаш пішов.

Романиха сіла коло корови і пильнувала її, аби не згибла. Давала їй, шо мала найліпше, але всна не хотіла нічого їсти. Лиш дивила ся на бабу і жалю їй завдавала.

„Маленька, маленька, шо тебе болит? Не лишній стару бабу без лижки молока. Потїш нї хоть трошки.“

І гладила корову по чолї і понід горло і голосила над нею.

„Де, де я годна стьгнути си на другу?! Анї пушок зложити, анї гли прімкнути вже м не годна; де минї на старість за корову дбать?“

Корова дрожала, а Романиха її накрила своїм кожухом і чвіла над нею розгорнена на морозї. Сама дзвонила зубами, але не відступала.

„А може це за грїхи так мене Бог карає? Бо нераз я через тебе, небого, нагрїшила! Дес межї трошки підпасла, дес гарбузик урвала, дес пасивночок уломила. Але я ніколи нікому молока не жьилувала. Дес дитина заеможе, дес жінка у злогах, а я йду з горньитком тай несу молочка. Тай сирца я роздавала людем до кулешки. Господи, не карай нї тьжко — бідну одову. Нічо вже чужого не порунтаю, лиш даруй ми корову!“

Отак до пізної ночі Романиха голосила над коровою. Кропила її свяченою водою, але ніщо

не помагало. Вона розтягла ноги на цілу стаснку і гонила боками, аж рикала. Баба гладила, обіймала, приговорювала, але таки нічого не могла вдїяти.

Місяць осьвічував стаснку через двері і баба видїла кожний рух корови. Вона врешті підняла ся. Ледво держала ся на ногах. Розглядала ся по стаснці, якби прощала ся з кожним кутом.

Потім упала на соломку і розтягла ся як етрунва. Романиха прилякла коло неї і шурувала її віхтем. Сама не знала, що з нею дїє ся. Потім корова зарикала голосно і почала бити ногами. Романисі зробило ся горячо, жовто в очах і закервавлена впала. Корова біла ногами і роздирала бабу на кавалки.

Обі бороли ся зі смертею.

НОВИНА.

У селі стала ся новина, що Гриць Летючий утопив у ріці свою дівчинку. Він хотів утопити і старшу, але випросила ся. Відколи Грициха вмерла, то він бідував. Не міг собі дати ради з дітьми без жінки. Ніхто за нього не хотів піти заміж, бо коби то лишень діти, але то ще й біда і нестатки. Мучив ся Гриць цілі два роки сам із дрібними дітьми. Ніхто за нього не знав, як він живе, що діє, хйба найблизші сусіди. Уповідали вони, що Гриць цілу зиму майже не палив у хаті, а зимував разом із дівчатами на печі

А тепер усе село про нього заговорило. То прийшов він вечером до дому тай застав дівчата на печі.

„Дьидю, ми хочемо їсти“ — сказала старша Гандзуня.

„То їжте мене, а шо-ж я дам вам їсти? Адї, в хлїб, тай начиньїйте си!“

Тай дав їм кусень хлїба, а вони, як щенята, коло голої кістки, коло того хлїба заходили ся.

„Начинила вас тай лишила на мою голову, бодай і земля вікінула! А чума дес ходит, бодай голову зломил, а до вас не поверне. Цей хати і чума збояла би си!“

Дівчата не слухали татової бесіди, бо таке було що днини і що години, і вони привикли. Їли хліб на печі і дивити ся на них було страшно і жаль. Бог знає, як ті дрібонькі кісточки держали ся в купі? Лишень четверо чорних очий, що були живі і що мали вагу. Здавало ся, що ті очі важили би так як олово, а решта тіла, якби не очі, то полетіла би з вітром як піре. Тай тепер, як вони їли сухий хліб, то здавало ся, що кістки в лиці потріскають.

Гриць глянув на них із лави і погадав: „мерці“ і напудив ся так, що аж його піт обсилав. Чогось йому так стало, як коли би йому хто тяжкий камінь поклав на груди. Дівчата глемедали хліб, а він припав до землі і молив ся, але щось його тягнуло все, глядіти на них і гадати: „мерці!“

Через кілька день Гриць бояв ся сидіти в хаті, все ходив по сусідах, а вони казали, що він дуже журился. Почорнів, і очі запали в середину так, що майже не дивили ся на сьвіт, лиш на той камінь, що давив груди.

Одного вечера прийшов Гриць до хати, зварив дітем бараболі, посолнив тай кинув на піч, аби їли. Як поцоїли, то він сказав:

„Злізайте з печі, та підемо дес у гості.“

Дівчата злізали з печі. Гриць натягнув на них драночки, взяв меншу Доцьку на руки, а Гандуню за руку тай вийшов із ними. Йшов довго лугами, та став на горі. У місячнім сьвітлі розстелила ся на долині ріка як велика струя живого врібла. Гриць здрігнув ся, бо блискуча ріка заморозила його, а той камінь на грудях став іще тяжший. Задихав ся і ледви міг нести маленьку Доцьку.

Спускали ся в долину до ріки. Гриць скреготав зубами, аж гомін лугом розходив ся, і чув на грудях довгий огневий пас, що його пік у серце

і в голову. Над самою рікою не міг поволи йти, але побіг і лишив Гандзуню. Вона бігла за ним. Гриць борзенько взяв Доцьку і з усеї сили кинув у воду.

Йому стало лекше і він заговорив скоро.

„Скажу панам, що не було ніякої ради; анї їсти шо, анї в хатї затопити, анї віпрати, анї голову змити, анї ніц! Я си карі приймаю, бо-м завинив, тай на шиньпцу!“

Коло нього стояла Гандзуня і говорила так само скоро.

„Дьидику, не топїт мене, не топїт, не топїт!“

„Та як си просиш, то не буду, але тобі би лїпше, а мнї однако пацїти, ци за одну, ци за двї. Будеш бїдити змалку, а потїм підеш у мамки Жидам тай знов меш бїдити. Як собі хочеш.“

„Не топїт мене, не топїт!...“

„Нї, нї, не буду, але Доци вже лїпше буде як тобі. То вертай си до села, а я йду мелдувати си. Адї, оцев стежечков йди, гет, гет аж у гору, а там прийдеш до першої хати тай увїйди тай кажи, шо так і так, дьидя хотїли мене утопити, але я си віпросила тай прийшла, абн-сте мене переночували. А завтра, кажи, може би ви мене де наймили до дитини бавити. Гай, їди, бо то нічь.“

І Гандзуня пішла.

„Гандзю, Гандзю, а на тобі бучок, бо як ті пес надїбав, тай роздере, а з бучком май безпешнїйше.“

Гандзя взяла бучок і пішла лугами.

Гриць закочував штани, абн перейти ріку, бо туда була дорога до міста. Вступив уже у воду по кїстки тай задеревїв,

Мнвоца і сина і сьвітого духа амінь. Очинаш їжи ес на-небесї і на землі...“

Вернув ся і пішов до моста.

САМА САМІСЬКА.

У тій хатині, що лізе під горб як перевалений хрущик, лежала баба. Мішок під боком, а чорна, тверда подушка під головами. Коло баби стояв на землі кусень хліба тай збанятко з водою. Діти як ішли на роботу, та лишили бабі, аби мала що їсти й пити. Бідно діяло ся, та не було що ліпшенького бабі добирати. А сидіти коло слабої у горячий час, то, Бог видів, не було як.

У хатині бреніли мухи. Сідали на хліб тай їли, залізали в збаня тай воду пили. Як понаїдали ся, то сідали на бабу. Лізли в очи, в рот. Баба постогнувала, але мух не могла відгонити.

Лежала на землі та дивила ся блудними очима на хрест, що був у сволоці вирізаний. Спалені губи з трудом розривала та білим язиком їх зволожувала.

Крізь шибки падало сьвітло сонячне. Краски веселки грали по зморщенім лиці. Страшно було глянути на бабу у таким осьвітленю. Мухи зумкотіли, ріжнобарві сьвітла волочили ся разом із мухами по бабі, а вона мляскала губами та білий язик показувала. Подобала хатина на якусь закляту печеру з великою грішницею, що карала ся від початку сьвіта та до суду-віку карати ся буде.

Як сонце вже злізло бабі у ноги, як уже стануло коло того мотузка, що ним міх завязував ся, то баба почала качати ся по землі та збанияти шукати.

„Адї, адї, ого!“

Баба тихонько стала. Лиш рукою відганяла мари.

Зпід печи виліз чорт із довгим хвостом тай сїв коло баби. Баба з трудом обернула ся від нього. Чорт сїв знов наперед баби. Взяв хвіст у руки та гладив ним бабу по лиці. Баба лиш кліпала очима затиснувши зуби.

Нараз вилетіла з печи хмара малих чортенят. Зависли над бабою як саранча над сонцем або як турма ворон над лісом. Впали потім на бабу. Залізали у вуха, у рот, сідали на голову. Баба боронила ся. Великим пальцем тикала до середнього і хотіла так донести до чола, аби перехрестити ся. Але малі чортики сідали всіма на руку тай не допускали хрест на собі зробити. Старий щезник намахував, аби баба пусте не робила.

Баба довго змагала ся, але перехрестити ся не була годна. Врешті чорт обіймив бабу за шню тай зареготав ся, але так, що баба зірвала ся на коліна і впала лицем до вікна.

Відси летіли на бабу їздці. У зелених кабатах, із люльками в зубах, на червоних конях. Вже наступали, вже бабі амінь!

Замкнула очі. Земля у хаті розпукала ся, а баба в розколїбину сточувала ся і падала у долину. Летіла все у спід та у спід. Десь у сподї чорт ймив її, завдав на себе тай почав летіти з нею як вітер. Баба рванула ся тай головою грянула до стола.

Кров потекла, баба схлипала тай умерла. Голову перекилила коло ніжки від стола і широкими, мертвими очима дивила ся з укуса на хату.

Чорти перестали гарцювати, лишень мухи з роскошею лизали кров. Позакервавлювали собі крильця і щораз більше їх було у хаті червоних.

Сідали на чорні горшки під печею та на миски на миснику, що на них були змальовані ґадці у зелених кабатах із люльками у зубах. Всеюди розносили бабину кров.

Л А Н.

Довгий такий та широкий дуже, що оком зі-
здріти не мож. Пливе у вітрі, в сонцю потапає.
Люцькі ниви заливає. Як широкий, довгий невід.
Вилловить нивки, як дрібоньку рибу. Отой лан.

Зісхле бадилля бараболі шелестить на нїм.
Під корчем мала дитина. І хлїб їще і огірок тай
мисчина. Чорний сверщок дотулив ся ніжки тай
утїк. Зелений коваль держить ся пóдалеки. Мі-
дяна жужелиця борзенько об'бігає дитину.

А воно плаче за шелестом бадилля. Тай звер-
нуло ся і впало. Впало ротом до корча. Бє ніж-
ками, дуже пручає ся і поволеньки спїє.

А посеред розкопаних корчїв сунть мама.
Як рана ноги, бо покалічені, посічені, поорані.
Привязана чорним волосєм до чорної землі як
камїнь.

Сонце радо би цілу міць свою на її лиця по-
класти. Не може її підвести тай за хмару за-
ходить.

Чорний вóрон зняв ся, облїтає, облїтає тай
кранче.

Врешті зірвала ся. Наслухає, наслухає.

— О то, я! Коло роботи спати!

Взяла рискаль і копає, раз по при раз корчі розриває.

— Добре, шо спит. Така мука, така мука ему тай мині з ним. А заробити траба, бо в зимі ніхто не даст.

Нагнула ся тай копає, борзо, хутко. А той корчъ обминає. Стілько спокою, доки спить...

ВЕЧІРНЯ ГОДИНА.

Не міг сісти, так його щось гнало від стіни до стіни. Ходив та ходив по хаті. Обстановка хатна і кути замазувалися і пропадали в вечірнім сутінку, а в голові зарисовувалися давні образи щораз виразнійше.

— Отсе така хвиля, коли малі діти вибігають із хати на толоку і граються дуже весело, нервово. В таку пору дівчата не хотять гонити товару до дому, бо кажуть, що як зоря вечірня на небо виходить, то голос по росі стелить ся, — і співають, аби голос стелив ся. А в зямі то мами прядуть кужіль тай співають свої дівочькі співанки, але так сумно, як би банували за молодим віком. Діти сходять ся разом до куми і шепчуть на печи тай засипляють без вечері. Чудна якась вечірня година.

Ходив та гладив себе рукою по чолі, як би хотів усі свої думки замкнути у голові, аби не повилітали, бо щиро хотів їх перегадувати.

— Ба не знати, що він діє? Такий був добрий товариш. Добре пам'ятаю, як ми раз сиділи у него в садку. Відай тоді він говорив за ті білі хмарки. Біла хмарка, казав, із золотими берегами суне ся по небі та лишає поза собою білі лїлії,

а сама йде далі та сіє, сіє того цвіту по синім небі — тай за годину нема ні хмарки, ні лїлій. Лиш голубе небо морщить ся, як голубе море. Правда, він тоді чогось сумував.

Ходив, а очі його ставали такі добрі, як у дитини.

— От, вже я забув кінець. Приходить ся вже мамині співанки забувати! А ще до недавна тямив. Зараз. Я займив із Марійкою вівці в поле, у сіножати. Марійка вишивала собі рукави, такі у фасольки. Фасольки вишивала на червоно, хвостики синьо, а межі поміж фасольками обкидала чорною волічкою. Я мусів завертати вівці, бо Марійка була старша. Але була одна білоголова вівця та така влазлива, що жадній сіянці не дарувала. Тай я скинув окрайку і ми її спутали. Був спокій. Я бігав розперезаний попід верби та свистав та галасував на все поле. А потім Марійка мене закликала їсти. Іли ми хлїб і сир із листка...

Вже сидів на мягкім кріслі і хлопачі спомини гонили його як сон на якісь цвітисті поля, що цвітїв на них дуже багато і можна їх рвати, рвати.

— Потім прийшли до нас мама. Вертали ся з поля, бо їсти носили робітникам. Дали нам їсти молока і оглядали Марїїні рукави. Тай наказували Марїїці, аби ніколи не брала три нитці, лишень дві поза іглу, бо фасольки будуть череваті. А мені казали, аби не качати ся з гори, бо сорочку підру, або собі черево покалічу. „Ти, парубче, не брикай, як кінь по полю, розперезаний, але сиди собі коло Марїї та овець пильнуйте“. А я лежав собі коло мами та лупив ногами в траву, а мама казали: „Ти не годен ані годинки тихо посидіти?“ Тай тоді злетїв бузьок на млаку таки коло нас. Мама ймили мене, посадили на колїна тай почали співати:

Ой, не коси, бузьку, сїна,
бо ся зросиш по колїна.
Та най тота чайка косит,
шо на бакир шапку носит.

Збирав усї сили пам'яті, аби нагадати решту співанки і не міг. Очи посумніли.

— Зараз, зараз. Мама пішли до дому, а я бігав до вечера за бузьком та приспівував: „Ой не коси, бузьку, сїна...“

Розбігав ся як той хлопець, що хоче яр перескочити і над самим яром усе стримує ся. Говорив голосно перші вірші співанки і не міг далі нагадати. Зітхнув і чорний обвід коло очий ще більше почорнів.

— Боже милий, вже не годе я надточити тої нитки, що урвала ся! Вона вже тоді рвала ся, як мені мама мили ноги і чисті онучки видирали з старої сорочки, а тато чобітки обтирали. Всі ми тоді плакали, бо мене пускали у свїт на науку. І ходив я по тїм свїті і гнув ся, як лоза для кавалка хліба і чув на собі сотки гордих очий.

Махнув рукою, як би хотїв відігнати ті горді очи.

— По довгих роках я поїхав до мами. Тата вже не було. Згорблена, стара, з костуром у руках сидїла на приспї та грїла ся на сонци. Не пізнала. А потім мене привитала. „Наша, синку, Марія вмерла. Я тобі не писала, абис не сумував. Та як умирала, то все за тебе допитувала. Ми її дурили, шо ти над'їдеш. А таки того дня, шо вмерла, то казала, шо коби тебе хоть крізь вікно, хоть через порїг узрїла. Тай умерла“. Отак рвала ся та нитка...

Несьвідомо говорив мамину співанку: „Ой не коси, бузьку, сїна...“

— Пішли ми з мамою на могилу. Ледви мама добили ся. „Адї, синку, отсе Марїїн грїб.

Я вже насадила і рути і барвінку і хрест дала змалювати, але ще вишеньки не посадила, аж в осени посажу“. Сіли ми коло гробу і мама оповідали мені за біду Марійчину. Чоловік злий, діти малі, біда в хаті. Вітер здував із вишень білий цвіт. Цвіт падав на гріб і на нас. Здавалося, що той цвіт зростає ся з маминим білим волоссям і що роса з цвіту спадала на мамине лице. А я нагадував собі, як ми з Марійкою вівці пасли...

Горячі сльози впали на стіл.

— А потім мама вмерли. Гріб мамин недалеко від Маріїного. Цвіт із маминої вишеньки падав на гріб Марії, а з Маріїної на мамин гріб. Був я там раз. Сидів межі тими гробами і нагадала ся мені мамина співанка. Коли не знаю вже кінця. Посидів я там тай пішов із могили. Лиш вишневий цвіт із гробів летів за мною, як коли би тим цвітом сестра і мама просили, аби я не йшов...

Ще довго ходив по хаті та несвідомо шептав :

Ой не коси, бузьку, сїна,
бо ся зросиш по колїна.
Та най тога чайка косит,
шо на бакир шапку носит.

МОЕ СЛОВО.

Білими губами у-півголос буду вам казати за себе. Ні скарги, ні смутку, ні радості в слові не чуйте!

Я пішов від мами у біленькій сорочці, сам білий.

З білої сорочки сьміяли ся. Кривдили мене і ранили.

І я ходив тихонько, як біленький кіт.

Я чув свою подлість за тихий хід і кров моя діточа з серця капала.

А спав я у наймленій хаті посеред брудних туловищ сплетених розпустою.

Листочок білої берези на сьмітю.

— — — — —
Я скинув мамину сорочку. Мій діточий сьвіт і далеке покоління мужицьке лишило ся за мною.

Передо мною стояв новий сьвіт, новий і чорний.

Я ловив ся за його поли, а він згідно глядів на мене.

Як жебрак маленький.

Я занімів був із болю. І мовчав я довгі, довгі роки.

Мої слова невимовлені, мій плач недоплаканий, мій сьміх недосьміяний!

Лягли ви на мене, як лягає чорне каміне зломаного хреста на могилу в чужині!

Я найшов товаришів.

Вони погодили ся з новим сьвітом. Я говорив їм про мій покинений і про новий, що кривдив нас.

Казали, що брешу.

А я рвав ся і падав у болото із знесия і не уступав.

Сказали, що я брехуя іще раз. І покинули мене.

А як я плакав, то мама ридала:

— Ти сам з собою будь, бо пани тебе не приймут. Не покидати було мене.

І лишив ся я, як корч лугу серед поля.

Я сидів посеред шіль.

Мої думки снували ся довгими скибами плодючої рілі. Ссали землю і годували мене самотою.

І ще приносили солений піт і тихі пісні, що снували ся за орачем, за плугом і за погоничем. І поїли мене тим спокоєм, що мрів над ярмами волів у плузі.

Бачив я ще маленькі огники між маленькими пастухами і вівці по полю.

Я тут буду як буйний вітер панувати, заспіваю свою пісню!

Я сотворив собі свій сьвіт.

Праворуч мене синє поле і чорні скиби і білий плуг і пісня і піт солений.

Ліворуч чорна машина, що з червоного рота проклоном стогне.

А в серці моїм мій сьвіт шовком тканий, сріблом білим мережаний і перлами обкинений.

У своїм царстві.

Буду свій світ різьбити як камінь.

Слово своє буду острити на кремені мові
душі і намочене в трутї-зілю пускати буду на
ліво...

І слово своє ломати буду на ясні соняшні
проміньчики і замочу його в кожній чічці і пу-
скати буду на право.

А свій камінь буду різьбити все, все! Аж
на могилу свою його покладу як мертву красу.

А вишня в моїх головах возьме всі мої болі
на свій цвіт.

А в своїм світі я живу, живу!

Як безумний брїду хмарою своєї фантазії.

Сто раз розпускаю сили своєї душі, аби да-
лекими світами відшукали мені щастє мов.

По тихім ставу мові минувшини плвуть не-
води сердечних моїх бажань, аби виловити всі
ясні хвилі життя мого.

Але неводи рвуть ся і не годні нічого зло-
вити.

Вертають до мене помучені і без нічого —
як мужики з лану.

І я смутний дрїмаю на хмарах.

А як грїм трїсне, то я здоймаю чоло в гору
наново.

І лечу, лечу на чорних хмарах,..

Золотою стрілою прорізаю світляні висоти.

В чорний чупер ховають ся звізди, як у чорну
хмару.

Студені хмари від моїх очий теплим дощем
спускають ся на землю.

Але сонця дійти я не годен.

І падаю з високости в долину.

Як старий жовняр деревляними ногами блукає, так я блукаю.

А крила гоять ся і я знов лечу до сонця, до щастя.

І знов ріжу зводи небесні і падаю.

Я був щасливий.

Коли я глядів дитиною на мамині очі, як по них сунули ся тихесенько пречисті хмарки щастя — я був щасливий.

А тепер на ті очі смерть долоню поклала,
А я шукаю щастя під небом і падаю...

КАМІННИЙ ХРЕСТ.

I.

Від коли Івана Дїдуха запам'ятали в селі га-здою, від тоді він мав усе лиш одного коня і малий візок із дубовим дишлем. Коня запрягав у підруку, сам себе в борозну; на коня мав ремінну шлюю і нашильник, а на себе Іван на-кладав малу, мотузяну шлюю. Нашильника не по-требував, бо лівою рукою спирав може ліпше, як нашильником.

То як тягнули снопи з поля, або гній у поле, то однако і на коні і на Івані жили виступали, однако їм обом під гору посторонки моцували ся як струнви і однако з гори волочили ся по землі. До гори лїз кінь як по леду, а Івана як коли би хто буком по чолї трїснув, така велика жила напухала йому на чолї. З гори кінь вигля-дав, як би Іван його повісив на нашильнику за якусь велику провину, а ліва рука Івана обвивала ся сітею синїх жил, як ланцюхом із синьої стали.

Нераз ранком, іще перед сходом сонця, їхав Іван у поле пільною доріжкою. Шлюї не мав на собі, лишень ішов із правого боку і тримав дишель як би під пахою. І кінь і Іван держали ся крепко,

бо оба відпочали через ніч. То як їм лучало ся сходити з горба, то бігли. Бігли в долину і лишали за собою сліди коліс, копит і широчезних п'ят Іванових. Придорожнє зілля і бадилля гоїдало ся, вихолітувало ся на всі боки за возом і скидало рясу на ті сліди. Але часом серед найбільшого розгону, на самій середині гори Іван починав налягати на ногу і справляв коня. Сідав коло дороги, брав ногу в руки і слинив, аби найти те місце, де бодяк забив ся.

— Та цу ногу сапов шкребчи, не ти її слинов промивай, — говорив Іван із пересердя.

-- Діду Іване, а батюгов того борозного, найбіжит, коли овес поїдає... Се хтось так брав на сьміх Івана, що видів його патороч зі свого поля. Але Іван здавна привик до таких сьміхованців і спокійно тягнув бодяк дальше. Як не міг бодяка витягнути, то кулаком його вгонив далі в ногу і встаючи казав:

— Не бі сп, вігниєш тай сам віпадеш, а я не маю чьису з тобов панькати си...

А ще Івана кликали в селі Переломаним. Мав у поясі хибу, бо все ходив схилений, якби два залізні краки стягали тулуб до ніг. То його вітер підвіяв.

Як прийшов із війська до дому, то не застав ні тата, ані мамі, лишень хатчину завалену. А всего маєтку лишив йому тато букату горба що найвисшого і що найгіршого над усе сільське поле. На тім горбі копали жінки пісок і зївав він ярами та печерами під небеса, як страшний велитень. Ніхто не орав його і не сїяв і межі ніякої на нїм не було. Лиш один Іван узяв ся свою пайку копати і сїяти. Оба з конем довозили гною під горб, а сам уже Іван носив його мішком на верх. Часом на долішні ниви спадав із горба його голосний крик:

— Е-ех, мой, як тобов гръгну, тай по нитці розлетиш си, який жес тьжкий!

Але відай ніколи не гръгнув, бо шкодував міха і поволи його спускав із плечий на землю. А раз вечером оповідав жінці і дітям таку пригоду.

— Сонце пражит, але не пражит, аж вогнем сипле, а я колінкую з гноєм на верьх, аж шкіра з колін обсакує. Піт ізза кожного волоска просік, тай так ми солоно в роті, аж гірко. Ледви я добив си на гору. А на горі такий вітрец дунув на мене, але такий легонький, шо аж! А підіт же, як мене за мінуту в попереці зачьило ножами шпикати — гадав-сми, шо мину си!

Від сеї пригоди Іван ходив усе зібганий у поясї, а люде призвали його Переломаний.

Але хоч той горб його переломив, то політки давав добрі. Іван бив палі, бив кіля, виносив на него тверді кицька трави і обкладав свою частку довкола, аби осінні і весняні дощі не сполїкували гною і не заносили його в яруги. Вік свій збув на тім горбі.

Чим старів ся, тим тяжше було йому, полманому, сходити з горба.

— Такий песій горб, шо стрімголов у долину тручьне!

Нераз, як заходяче сонце застало Івана на верьху, то несло його тїнь із горбом разом далеко на ниви. По тих нивах залягала тїнь Іванова, як велитня схилоного в поясї. Іван тоді показував пальцем на свою тїнь і говорив горбови:

— Отос ні, небоже, зібгав у дугу! Але доки ні ноги носьи, то мус родити хлїб!

На пньших нивах, шо Іван собі купив за гроші принесені з войська, рѣбили сини і жінка. Іван найбільше коло горба заходив ся.

Ще Івана знали в селї з того, шо до церкви ходив лиш раз у рік, на великдень, і шо курей

зїцїрував. То так він їх научував, що жадна не важила ся поступити на подвірє і порпати гнїй. Котра раз лапкою драпнула, то вже згнула від лопати або від бука. Хоч би Іваниха хрестом стелила ся, то не помогло.

Тай хіба ще то, що Іван ніколи не їв коло стола. Все на лаві.

— Був-сми наймитом, а потім вібув-сми де-сїть рік у ваську, та я стола не знав тай коло стола минї їда не йде до трунку.

Отакій був Іван, дивний і з натурою і з роботою.

II.

Гостей у Івана повна хата, газди і газдинї. Іван спродав усе, що мав, бо сини з жінкою наважили ся до Канади, а старий мусїв у кінці подати ся.

Спросив Іван ціле село.

Стояв перед гостями, тримав порцію горівки у правій руці і, видко, каменїв, бо слова не го-ден був заговорити.

— Дькую вам файно, газди і газдинї, шосте нї мали за газду, а мою за газдиню...

Не договорював і не пив до нікого, лиш тупо глядїв навперед себе і хитав головою, як би молитву говорив і на кожде її слово головою потакував.

То як часом якась долїшня филя викарбу-тить великий камїнь із води і покладе його на берїг, то той камїнь стоїть на березї тяжкий і бездушний. Сонце лупав з нього черепочки давнього намулу і малює по нїм маленькі, фосфоричні зьвізди. Блимає той камїнь мертвими блисками відбитими від сходу і заходу сонця і камяними очима своїми глядить на живу воду і сумує, що

не гнітить його тягар води, як гнітив від віків. Глядить із берега на воду, як на утрачене щастє.

Отак Іван дивив ся на людей, як той камінь на воду. Потряс сивим волосєм, як гривною кованою зі сталевих ниток і договорював :

— Та дякую вам красно, та най вам Бог даст, шо собі в него жьйдаєте. Дай вам Боже вдоровє, діду Міхайле..

Подав Михайлови порцію і цїлювали ся в руки.

— Куме Іване, дай вам Боже прожити ще на цїм сьвітї та най Господь милосерний щасливо запровадит вас на місце тай допоможе ласков своєв наново газдов стати!

— Коби Бог позволив... Газди, а проше, а доцьгніт же... Гадав-сми, шо вас за стів пообсажую, як прийдете на весїлє синове, але инакше зробило си. То вже таке настало, шо за що наші діди тай тати не знали, то ми мусимо знати. Господна воля! А законтентуйтеж си, газди, тай вібачьїте за решту.

Взяв порцію горівки тай підійшов д' жінкам, шо сидїли на другім кінці стола від постелї.

— Тимофіхо, кумо, я хочу до вас напити си. Дивю си на вас тай ми, як якис казав, молодї літа нагадуют си. Де, де, де-е? Ото-сте були хлопенна дївка, годна-сте були! То-сми за вами неодну нічку збавив, то-сте в данци ходили як сновавка — так рівно! Ба, де кумо, тоті роки наші! Ану-ко пережїйте тай вібачьїте, шо м на старість данец нагадав. А проше...

Глянув на свою стару, шо плакала межї жінками і виймив із пазухи хустяну.

— Стара, ня, на-ко тобі платину та файно обїтри си, аби я тут ніяких плачїв не видїв! Гостий собі пилнуї, а плакати ще доста чьнеу, ще так си наплачеш, шо очи ти витечут.

Відійшов до газдів і крутив головою.

— Шос бим сказав, та най мовчу, най ші-
ную образи в хаті і вас яко грешних. Але рівно
не дай Боже нікому доброму на жіночий розум
перейти! Адї, видите, як плаче, та на кого, на
мене? На мене, газдине моя? То я тебе викорі-
нував на старість із твої хати? Мовчи, не хлипай,
бо ти сиві кіски зараз обмичу тай підеш у ту
Гамерику як Жидівка.

— Куме Іване, а лишіт же ви собі жінку,
таже вона вам не воріг тай дітем своїм не воріг,
та її банно за родом тай за своїм селом.

— Тимофіхо, як не знаєте, то не говоріт
анї дзелень! То її банно, а я тудя з віскоком іду?!

Заскреготав зубама як жорнами, погрозив
жінці кулаком як довбнею і бив ся в груди.

— Озміт та вгаїт ми сокиру отут у печінки,
та може той жовч пукне, бо не вітримаю! Люде,
такий туск, такий туск, шо не памньятаю, шо
си зо мнов робит!

III.

— А проше, газди, а озміт же без царамонїї
та будьте вібачні, бо ми вже подорожні. Тай мин
старому не дивуйте си, шо трохи втираю на жінку,
але то не за дурно, ой, не за дурно. Цего би ні-
коли не було, як би не вона з синами. Сини, ува-
жьєте, письменні, так як дістали якес письмо
до рук, як дістали якус напу, та як підійшли
під стару, тай пилили, пилили, аж перерубали.
Два роки нічо в хаті не говорило си, лиш Ка-
нада, тай Канада. А як ні дотиснули, як-ем ви-
дів, шо однако ні мут отут на старість гризти як
не піду, тай-ем продав усе шо до крішки. Сини
не хотьби бути наймитами післї мої голови тай
кажут: „Ти наш тато, тай заведи нас до землі
та дай нам хліба, бо як нас розділиш, тай не

буде з чим кивати си^ч. Най їм Бог помагає їсти тот хліб, а минї однако гннути. Але, газди, а минї переломаному до ходів? Я зробок — ціле тіло мозиль, кости дрихлавї, шо заки їх рано зведеш до купи, то десїть раз йойкнеш!

— То вже, Іване, пропало, а ви собі туск до голови не припускайте. А може як нам до рогу покажете, тай усі за вами підемо. За цим краєм не варт собі туск до серця брати! Ця земля не годна кілько народа здержіти тай кількі бідї вітримати. Мужик не годен і вона не годна, обое вже не годні. І саранчі нема і пшениці нема. А податки накипают: шо-с платив лева, то тепер петь, шо-с їв солонину, то тепер барабулю. Ой з'золили нас, так нас ймили в руки, шо з тих рук ніхто нас не годен вірвати, хіба лиш тікати! Але колис на ці землі буде покаяніє, бо нарід поріже си! Не маєте ви за чим банувати!...

— Дькую вам за це слово, але єго не приймаю. Певне, шо нарід поріже си. А тож Бог не гніває си на таких, шо землю на гиндель пускают? Тепер нікому не треба землі, лиш викслів та банків. Тепер молоді газди мудрі настали, такі фабрмани, шо за землев не згоріли. А дивіт но си на ту стару скрипку, та пускати її на гиндель?! Таже то дуплава верба, кини палцем, тай маком сьде! Та гадаєте, шо вона зайде на місце? От, переверне си дес у окіп тай пси розтьгнут, а нас поженут далі і подивити си не дадут! Вітки таким дітем має Бог благословити? Стара, а суди-ж!

Прийшла Іваниха старенька і сухонька.

— Катерино, шо ти собі, небого, у свої голові гадаєш? Де тьї покладу в могилу? Ця риба тьї має з'їсти? Та тут порьидні рибі нема шо на один зуб узьити. Адї!

І натягав шкіру на жінчиній руці і показував людям.

— Лиш шкіра та кости. Кудя цьому, гязди, йти з печи? Була-с порьядна гяздиня, тьижко-с працювала, не гайнувала-с, але на старість у далеку дорогу вібрала-с си. Адї, видиш де твоя дорога тай твоя Канада? Отам!

І показав їй через вікно могилу.

— Не хотїла с йти на цу Канаду, то підемо сьвітами і розвіємо си на старість як лист по поли. Бог знає, як з нами буде... а я хочу з тобов перед цими нашими людьми віпроцити си. Так, як слюб-сми перед ними брали, та так хочу перед ними віпроцити си з тобов на смерть. Може тебе так кинут у море, шо я не буду видїти, а може мене кинут, шо ти не меш видїти, та прости ми, стара, шо-м ти нераз догорив, шо-м може тьи коли скривдив, прости минї і перший раз і другий раз і третий раз.

Цїлювали ся. Стара впала Іванови на руки, а він казав:

— А то тьи, небого, в далеку могилу везу...

Але сих слів уже нїхто не чув, бо від жіночого стола надбїг плач як вітер, шо з помежи острих мечів повїяв та всї голови мужиків на груди похилив.

IV.

— А тепер ступай собі, стара, межи гяздинї та пильнуй, аби кожду своє дїйшло та напий си раз, абим тьи на віку видїв пену.

— А вас, гязди, я ще маю на два гатунки просьти. Дес може сини пустьби в село на пошту, шо нас із старов уже нема. Та бим просьв вас, абисте за нас наймили служебку тай абисте си так як сегодне зійшли на обїдец та віказали очинаш за нас. Може Пан Бог менше грїха припише.

Я гроші лишу Яковови, бо він молодий тай слухний чоловік та не сховає дідів грейцірь.

— Наймемо, наймемо і очинаш за вас вікажемо..

Іван задумав ся. На його тварі малював ся якийсь стид.

— Вв старому не дивуйте си тай не сьмійте си з діда. Мині самому гей устид вам це казати, але здає ми си, шо бим гріх мав, якбим цего вам не сказав. Ви знаєте, шо я собі на своїм горбі хресток камінний поклав. Гірко-м го віз і гірко-м го на верхь вісажував, алем поклав. Такий тьжкий, шо горб го не скине, мусит го на собі тримати так, як мене тримав. Хотів-єм кілька памнѣтки по собі лишити.

Стулив долонї в трубу і притякав до губів.

— Так баную за тим горбом, як дитина за цицков. Я на нїм вік свій спендив і окалічив-єм. Кобим міг, тай бим го в пазуху сховав, тай взьив з собов у сьвіт. Банно ми за найменшов крішков у селї, за найменшов дитинов, але за тим горбом таки ніколи не перебаную.

Очи замиготїли великим жалем, а лице задрожало, як чорна ріля під сонцем дрожить.

— Оцеї ночи лежу в стодолї та думаю, та думаю: Господи милосерний, ба шом так глибоко зогрішив, шо женеш нї за сьвітові води? Я ціле житє лиш роб тай роб тай роб! Нераз, як днинка кіньчила си, а я впаду на ниву тай ревно молю си до Бога: Господи, не покинь нї ніколи чорним кавалком хлїба, а я буду все працювати, хиба бих не міг нї руков, нї ногов кинути..

— Потім мене такий туск напав, шо-м чи-колонки гриз і чупер собі микав, качьив-єм си по соломі як худобина. Тай нечисте цукнуло си до мене! Не знаю і як і коли вчинив-єм си під грушков з воловодом. За малу фнлю був бим си затыг. Але Господь милосерний знає, шо робит.

Нагадав-ем собі за свій хрест тай мене гет відійшло. Ий, як не побіжу, як не побіжу на свій горб! За годинку вже-м сидів під хрестом. Посидів, посидів довгенько тай якос ми лекше стало.

— Адї, стою перед вами і говорю з вами, а тот горб не віходить ми з голови. Таки го вижу тай вижу, тай умирати буду тай буду го видіти. Все забуду, а його не забуду. Співанки-м знав тай на нїм забув-ем, силум мав тай на нїм лшвив-ем.

Одна сльоза котила ся по лицї, як перла по скалї.

— Та я вас просю, газди, аби ви, як мете на сьвіту неділю поле сьвітити, аби ви ніколи мого горба не минали. Будь котрий молодий най вібіжит та най покропит хрест сьвіченев водицев, бо знаєте, шо ксьондз на гору не піде. Просю я вас за це дуже грешно, аби-сте минї мого хреста ніколи не минали. Буду за вас Бога на тїм сьвіті просити, лиш зробїт дідови вго волю.

Як коли би хотїв рядном простелити ся, як коли би добрими, сивими очима хотїв на віки закопати в серцях гостей свою просьбу.

— Іване, куме, а лишїт же ви туск на боці, гет вго відкиньте. Ми вас усе будемо нагадувати, раз на завше. Були-сте порьидний чоловік, не лїзли-сте натарапом на нікого, нікому-сте не переорали, анї не пересїяли, чужого зеренца-сте не порунтали. Ой, нї! Мут нас люде нагадувати тай хреста вашого на сьвіту неділю не минут.

Отак Михайло розводив Івана.

V.

— Вже-м вам, панове газди, все сказав, а тепер хто нї любить, та тот буде пити зо мнов. Сонечко вже над могилов, а ви ще порцію горівки

зо мнов не віпили. Заки-м ще в свої хаті і маю гості за своїм столом, то буду з ними пити, а хто ні навидит, той буде також.

Почала ся п'ятка, та п'ятка, що робить із мужиків подурілих хлопців. Незабавки п'яний уже Іван казав закликати музику, аби грав молодіжи, що заступила ціле подвір'є.

— Мой, маєте так данцувати, аби земля дудніла, аби одної травички на току не лишило си!

В хаті всі цили, всі говорили, а ніхто не слухав. Бесіда йшла сама для себе, бо треба її було конче сказати, мусіло ся сказати, хоч би на вітер.

— Як-ем го віцуцував, то був віцуцований, котре чорний, то як сріблом посипав по чорну, а котре білий, то як масло сніг помастив. Коні були в мене в ордунку, цісар міг сідати! Але-м грошій мав, ой мав, мав.

— Кобим учинив си серед такої пустині — лиш я та Бог аби був! Аким ходив як дика звір, лиш кобих не видів ні тих Жидів, ні панів, ні ксьондзів. Огогда би називало си, шо-м пан! А ца земля най западає си, най си і зараз западе, то-м не згорів. За чим? Били та катували наших татів, та в ярем запрягали, а нам уже кусня хліба не дают прожерти... Е, коби то так по мому...

— Ще не находив си такий секвертант, аби шо з него сгыг за податок, ой, ні! Був Чьих, був Німец, був Поляк—г , пробачьїйте, взяли. Але як настав Мадзур, тай найшов кожушину аж під вишнев. Кажу вам, Мадзур біда, очи печи тай гріху за него нема...

Всякої бесіди було багато, але вона розлітала ся в найріжнійші сторони, як надгнилі дерева в старім лісі.

В шум, гамір і зойки і в жалісливу веселість скрипки врізував ся спів Ірана і старого

Михайла. Той спів, що його не раз чути на весіллях, як старі хлопці доберуть охоти і заведуть стародавніх співанок. Слова співу йдуть через старе горло з перешкодами, як коли би не лиш на руках у них, але і в горлі мозилі понаростали. Ідуть слова тих співанок, як жовте осіннє листє, що ним вітер гонить по замералій землі, а воно раз-нараз зупиняє ся на кождім ярочку і дрижить подертими берегами, як перед смертю.

Іван тай Михайло отак співали за молодії літа, що їх на кедровім мості здогонили, а вони вже не хотіли назад вернути ся до них навіть у гості.

Як де підтягали в гору яку ноту, то стискали ся за руки, але так крінко, аж сугави хрупотіли, а як подибували дуже жалісливе місце, то нахиливали ся до себе і тулили чола до чола і сумували. Ловили ся за шию, цілювали ся, били кулаками в груди і в стіл і такої собі своїм заржавілим голосом туги завдавали, що врешті не могли жадного слова вимовити, лиш: Ой, Іванку, брате, ой, Михайле, приятелю!

VI.

— Дьвдю, чуєте, то вже чьне виходити до колії, а ви розспівали си як за добро-миру.

Іван витріщив очи, але так дивно, що син побілів і подав ся назад тай поклав голову в долоні і довго щось собі нагадував. Устав ізза стола, підійшов до жінки і взяв її за рукав.

— Стара, гай, машір виц, цвай, драй! Ходи, уберемо си по панцки тай підемо панувати.

Вийшли обов.

Як уходили назад до хати, то ціла хата заридала. Як би хмара плачу, що нависла над селом, прірвала ся, як би горе людське дунайську

загату розірвало — такий був плач. Жінки заломили руки і так сплетені держали над старою Іванихою, аби щось із гори не впало і її на місці не роздавило. А Михайло ймив Івана за барки і шалено термосив ним і верещав як стеклий.

— Мой, як-се газда, то фурни тото катране з себе, бо ты вiполичкую як к!

Але Іван не дивив ся в той бік. ймив стару за шию і пустив ся з нею в танець.

— Польки мині грай, по панцки, мам гроші!

Люде задеревіли, а Іван термосив жінкою, як би не мав уже гадки пустити її живу з рук.

Вбігли сини і силоміць винесли обоїх із хати.

На подвірю Іван танцював дальше якоїсь польки, а Іваниха обчепила ся руками порога і приповідала:

— Ото-сми ты вiходила, ото-сми ты вiгри-зла оцими ногами!

І все рукою показувала в повітря, як глибоко вона той поріг виходила.

VII.

Шлоти по-при дороги тріщали і падали — всі люде випроваджували Івана. Він ішов зі старою, згорблений, в цайговім, сивім одїню і що хвиля танцював польки.

Аж як усі зупинили ся перед хрестом, що Іван його поклав на горбі, то він трохи прочуняв ся і показував старій хрест.

— Видиш, стара, наш хрестик? Там є ві-бито і твоє намено. Не бі сп, є і мов і твоє...

С У Д.

1.

Ковалюк підняв орчик до гори тай казав музикам:

— Грайте до порядку, як має бути, бо це весіле буде славне на всю Україну і в Коломні і в Станіславі...

— Оцеє вже не потребує весіля, але ще є два такі, що мають гуляти.

Він показував на Федька Продана, що лежав із розбитою головою на снігу. Коло нього сиділа його жінка, тримала новий капелюх у руках і питала:

— Та що кажеш робити, що до дитини переказуваш?

І ще щось до нього говорила, ніби на тамтой сьвіт переказувала.

А Дмитро Золотий ходив поперед ворота з куснем грубої розвори та казав до громади людей на вулиці:

— Ні один най не вагає си поступити отут, бо зараз від цієї розвори усне — це вам кажу!

— Кого бють?

— Богачів.

— А хто бє?

— Весіле.

— А Федька вже вбили?

— Він вже на тамтїм боці.

— То єго смерть, а чїй кременал?

Дзвін на селї почав голосити тревогу.

— Зараз громада збіжит си тай не даст.

— Даст, даст, буде отут чипіти так, як ви
- відповів Золотий.

Коло хорїмних дверей чинила ся нова баталїя. Михайло Печенюк запер ся ногами і руками у одвірки і анї Петрик Синиця, анї два Золоті: Іван та Каленик не могли його витягнути на двір.

— Ви, голодники голодні, та я дужий та я шо дня мнєсо їм, а ви бевку незабілену!

— Меш тепер сїру землю грізти.

З сїний бухав плач жінок, як червона луна.

— Не кажи їм так, Міхайле, не кажи, не кажи, але проси їх дуже — казала жінка.

— Говори, дурна бабо, тут нема просьби, тут смерть.

Та як вони так правдали ся, а Петрик Синиця їмив у зуби Михайлів палець і витягнув в одній хвилі на двір.

— Ого, вже Міхайлови амінь!

— Міхайлихо, сїдайте на голову, голова ґрунт...

— Тв радиш, ех як тї порадо оцим буком.

— Кров з него садит, як з пацюка, а така червона, здорова кров...

— Мой, адї, хрестит си, бют, не дают оченаш віговорити.

— Вже по нїм, Міхайлиха дав свічку, але незасвічену.

— Та шо, шо дужий — вже глина тай конец!

— А жінка ніц не плаче, змогла си дуже.

З хорїм вибігла куна жінок і Касіян поміж ними. Золоті і Синиця кинули ся за ними.

— Та не віховавш си, богачю, у підтичках жіночих!

Жінки громадно облягли Касіяна.

— Не дайте мене, не дайте!

— Касіяню боїт си, а его найліпше траба обріхтувати! Він межи богачами найгірше в'їдний.

— Боїт си, не то шо Міхайло, цес не бояв си.

— Ади, жінки біда, ади як плюют на Золотих.

— Ймили Петрика тай всі лягли на него.

— Не дадут таки...

— А ви чого відти мішаста си? Ви вмісте жінок добре бити тай Жидів за нейси торгати, а як прийде на правду, то стоїте подалеки тай скавулите як щенюки.

Се вповіла публиці одна з тих жінок, що Касіяна боронила.

— А ви, віте, чому не йдете порєдок робити, аді, баби робе за вас порєдок?

— Які ви мудрі: йди, віте, тай здихай, шо лайдаки межи собов змовили си бити богачів!

Зробила ся цілком днина. Хати на білім снігу стояли як громади чорних великих птахів. Ліс найспокійнійше шептав. Дзвін іще голосив тревогу.

З громади жінок вийшла Іваниха Золота, ймила окервавленого чоловіка за рукав тай так казала:

— Чоловіче, та подиви си на людей та на село та на ліс та спамнєтай си! Та шос наробив, та люде не худоба?

За нею вийшла і Каленикова жінка.

— Ти йди, небоже, до кременалу від разу, до хати не приходи, бо я з дітьми гет піду. Не приходи таки.

Музики перестали грати, а Ковалюк стояв із орчком і не знав, що з ним зробити. Сонце виказало пів золотого ока.

Три Золоті покидали буки та сапи і пішли в ліс. Ковалюк зачав плакати, а Петрик Синиця подав ся до хати та на порозі впав і почав піну з рота точити. Товпа рушила ся і почала здоїмати побитих.

II.

В хаті Онуфрія Мельника мало судити село убійників. Всі багачі не мали права приходити на суд — судили самі бідні. Онуфрій уложив суд і прокуратора і оборонця. Сам сидів за столом тай так казав:

— Село стробне, люде одні одних боє си, в церкві шо неділі лиш мова за бідних. По селі увихають си шандарі, дзвінки дзвонє, шо комісії привозє. Розкидають гроби, ріжут, порє, а нам бідним, нема нівіткн ані ради, ані доброго слова. То ми самі судім їх, а як учуємо, шо вони завинили, то будемо їх карати.

Так говорив Онуфрій до всіх бідних. Вони зібрали ся майже всі з села. Заступили хату, піч, постіль, сїни і подвірє.

— А як би віт приходив та хотів розгонити, то ви не пустїт, а як би пхав си, то дайте кілька полишників, най тїкає. А тепер розкажіт нам, панї, прокураторь акт оскаржений.

З лави підніє ся Яків Дїдик тай зачав.

— Іван Зуб, бідний чоловік, бо знаєте робив свої доньці весїле. Знаєте, яке бідного, усе він рад, як до него прийде богачь, бо як прийде богачь, то образи яснїщі стають, бо є кому під ними сїдати. То зійшли єв самі бідні, але упросив собі Зуб ще трьох богачів: Федька Мелникового, Міхайла Печенюка та Касіяна Кропивку. А дай Боже здоровє, а жийте здорові, а дякую вам, шосте уступили до хати, мнї весїле буде веселїще.

Каже так Зуб та припадає, а бідні сараки, що постулювали си в пороги тай слухають. А проши, а будьте ласкаві, а доцьгніт-ко, а покушійте. А все до богачів. А богачі, моспане, все пють, а все бідних далі д' постели вісувають. А Зуб забув за гості, лиш коло богачів ходит. Це перший пунт. Але Петрик Синиця каже:

— Ти Зубе, ти, старий, відай забув, шо в тебе є ще другі гості, не лиш ці три.

А Зуб вже горівчиний був тай каже:

— Синичко, ти мпні не давай ред і мої хаті. Як я хочу, так буде.

— Ой не буде так, я прішов на весіле як другий, я приніс такі дари як другий, то я маю мати таку честь як другий.

Каже Синиця оце, а бідні понащърювали вуха та таке їм це слово миле, як мід солодкий. Тай на цім тимчасом стало. Зачєли відавати обід. Перед богачами все солонина та мнєсо, а начівки лиш трошки, а перед бідними все лиш начівка, а мнєса крішка. Фукають бідні, їде або не їде. А богачі аж лікті собі позамашували.

Але взєв Іван Золотий сперед богачів склянку з горівков тай каже:

— Пиймо, братя, хоть горівки, як їсти не дають.

— Мой, Золотий, а перед тобов же шо стоїт, не дар божий? — каже Зуб.

— Але чьо перед богачами кілько дару божого, а перед нами лиш крішка?

А богачі лиш червоніют, лиш позирают, але мовчє.

Відійшла вечеря, зачали музики грати. Гуляют. Але взєв Печенюк Касїяниху в данец. Та все данцує та розтручує. Не вітерпів уже Петрик тай лус в лице Міхайла, а Міхайло ні дві, ні три тай Петрика.

— Гов! Перестаньте грати — кричить Зуб.
А Касіянко каже Зубови:

— Знаєте що, Зубе, нате вам п'ятьдесять левів гезди, платю вам все весіле, але ви гет віметіт це сміте з хати. Це другий пунт.

Прийшло до такого, що аж мусіло чіве жите йти на смерть. Ех, господи, як Калинюк Золотий не хомне Касіянка у п'ісок, аж повна миска нацюркотіла. А Міхайло Каленика як уфатив за шкіру на потилици тай вірвав у пушках, лиш лишило си голе м'ясо.

— Мой, богачі, або зараз віцп забирайти си, або буде з вас саме фалатє! Кобиж були послухали. Тай зачєла си баталія. Всі що май боязливі, повтїкали, лиш лишили си три бочачі та п'ять бідних та жінки. Жінки лишили си всі, бо вони знають, що їх ніхто не бе у бійці. То вперед вівели Федика Мельника. Вівів єго Ковалюк і Петрик і Іван. І Ковалюк лиш раз свиснув по голові орчиком тай череп хрус на місци, а Федько уснув на місци як куря.

А Печенюка Міхайла вже не так було лехко. Хлоп дужий як медвідь, бо знаєте, а не боїзливий. З ним валували си зо три годині по хаті: іх штири, а він один. Правда помагали і жінки але шо баби годні. Звалили го в хаті — розкидав а себе штири хлопцї як галушки, звалили в хоромах — знов не дав си. Приволїкли до дверей тай ймив си одвірків. Але Петрик Синиця уфатив єго палец у зуби тай віпровадив, а як віпровадили тай убили колами. Убив Петрик тай Каленик тай Іван. Хотіли ще Касіяна вбити, але одно, що дуже просив жінок та вони тримали єго під сорочками, а друге, що зробив си день тай люди зпамнєтали си.

То вбили: Іван Каленик та Дмитро Золотий та Петрик Синиця та Никифір Ковалюк.

— Оце прокураторь сказав оскаржене, а тепер будемо слухати винуванців, сказав Онуфрій.

— Іван Золотий.

— Гір.

— Ти вивен, шос убив Міхайла тай Федька Мельника.

— Ні, не винен.

— А хтож винен?

— Та ми не винні, але богачі.

— Як богачі?

— А так винні, шо нас хотіли вігнати з весіля.

— Хотіли, але ви не дали си, а їх вигнали-сте на той сьвіт.

— Або шо мене маєте питати?

— Іванку, руй гадино, не підтикай під ніс, бо зараз дістанеш. Кажи, чим убив-єс?

Тут Онуфрієвни почала помагати публика.

— Ти Золотий кажи все по правді, бо зараз дістанеш буки — казали з сінній газди.

— Я, бігме лиш раз ударив!

— Чим?

— Сапов.

— По чім?

— По плечах.

— Ну, а Каленик?

— Я не знаю.

— Як не знаєш, то сїдай.

— Каленик Золотий!

— Я сам.

— Ти вбив Міхайла?

— Єго вбило єго богацтво.

— Лиш не з мудра, Каленику.

— Яке з мудра, пенний-єм був, весіле було, музика грала, а богачі хотіли нас вігнати, то ми хотіли набити.

— Добре набили, але хто вбив?

— Я не тямлю.

— Пам'ять коротка якас.

— Чим бив-ес?

— Чим мав.

Онуфрій нічого вже не казав, лиш махнув рукою на парубків. Сі ймили Каленика в руки.

— Дайте му п'ятнацять буків тай буде говорити. І пішли дальші зізнання. Публика хотіла конче карати та Онуфрій не дозволяв і випитував дальших оскаржених. Та серед того як оскаржені не хотіли зізнавати перед Онуфрієм, всі що стояли в с'нях, почали кричати: вони вбили, найже відпокутуют.

І витягали одного за другим і подавали в дальші руки. А ті, руки, багато їх, хапали їх, мстили ся і ревли по селі, а за собою лишали страшний зойк жінок і конуючі філі пімсти.

З М І С Т.

	СТОР.
1. Діти	3—5
2. Синя кнпжечка	9—11
3. Засіданє	15—21
4. З міста йдучи	25—31
5. Підпис	35—38
6. Лист	41—44
7. Сьвятий вечер	47—51
8. У корпмі	55—58
9. Побожна	61—63
10. Виводили з села	67—69
11. Стратив ся	73—76
12. Лесева фамілія	79—82
13. Катруся	85—90
14. Майстер	93—97
15. Мамин синок	101—105
16. Ангел	100—112
17. Осінь	115—118
18. Шкода	121—123
19. Новина	127—129
20. Сама саміська	133—135
21. Лан	139—140
22. Вечірня година	143—146
23. Моє слово	149—152
24. Камінний хрест	155—167
25. Суд	171—178

80898

В 2.713

СТЕФАНИИ

Мое
Слово